

षाहमनुः॥ पुरुषारंगं कुलीना नो नारीरंगं च विशेषतः सुर्यानां चैव रत्नानां
 हरणे वधमर्हतीति । अस्यापवादमाह ॥ वरदोषं विना ६१ ॥ यद्यज्मादादि
 दोषावरेण भवेत्पुरिस्सर्गः । तानाह नारदः । उत्पन्नः पतितः क्लीबो दुर्मगस्त्य
 न्नवां धवः कस्यादोषाश्च ये सर्वे चैव दोषगणो वर इति । दीर्घं कुत्सितरोग
 दपः कस्यादोषाः दोषं विनेति वचनात्स दोष ब्रह्मणागे नदं ॥ दत्तामपि हरेम्
 वांछुषोऽहं ह्यत्र जेदिति योगिस्मरणम् ॥ सर्वस्माददुष्टात् ॥ तथा
 वनारदः दत्ताकांतापयं ॥ कस्यां वराय नददाति पुनः ॥ अदुष्टं ह्यहं हरेण ज्ञा
 संदं ह्यहं हरेण वदिनि । वरं प्रप्ताह । निर्दोषां पुरिस्सजन ॥ ६२ ॥ यो निर्दो

६३

१

वाक्यां वाचा प्रतिगृह्यापित्यजति सचो रवृष्टा सः॥ पश्चात् नारदः॥ प्रतिगृह्यन्
 यः कस्यामदुष्टा मुत्सजक्रूरः विनेयः सोऽप्यकर्मापि कस्यां नामेव चोदहेरि नि। वि
 नपमप्यारुह्य एव। अदुष्टा परिगृह्यापित्यजन्तु नमसारु सविति निर्दोषा मि
 निवचानात्स दोषा परिभागे न दंडः पश्चात् मनुः॥ विधिवत् प्रतिगृह्यापित्यज
 जेत्यस्यां विगर्हितां असाधुर्वाधुपश्च विप्रदुष्टा प्रतिमादिभुक्तां स्रष्टा न्यप्रद
 र्शने नामदानादिना दृशीयो पाणिग्रहणादिविधिना प्रतिगृह्यापि धर्मकार्यो
 यमोगपोऽस्य जेदिति। प्रतिप्रत्याह॥ पत्नीत्वीच॥ पृथ्व्यावा दुष्टकन्या परिभ्या
 गे चरस्य दंडः स एवा दुष्टा पत्नी विवाहसंस्कृतां मपि परिमज नरति पश्चात् नार
 दः अनुकूलापदुष्टा च दातां स ज्ञासाध्वी प्रजावंती त्वजन् भार्या मवस्थाप्यो

स्मरंतेन भूपसेति । भूपसो ज्ञमसाहसेन । अथ स्यात्पुस्तकस्य मेव । नरसक्तो योगीश्व
 रः । आत्मा संपादिनी दत्तावीर्यप्रियवादिनी ॥ सज नदाप्यस्तनी शोभमद्रयो
 भरणं स्त्रिपारनि ॥ वत्तुर्थ्यर्थेष्वही ॥ तेन नृत्नीया शासंभवे भरणमात्रमिदं सार्थः
 अथ स्त्रामिविक्रपे रंउं प्रस्तौति । तस्मिन् हारामाह नारदः । निदिमं भुवा परद्रव्यं न सं
 लक्ष्य पृहसव । विक्रीपतेऽसमं ज्ञेयं तस्मिन्नेषो स्त्रामिविक्रप रति । न च रंउं मिधाना
 पगंधं विविचिन्तिः । श्रुजाना नः प्रकाशं यः परद्रव्यं परेण विक्रीपमाणमपि क्री
 णीयात्ता ह शो कयेन केतुर्दोषः प्रकाशे च रिग्वीथ्यादेव पुल्लक्षणां । पश्चाह
 मरीचि । च रिग्वीथी परिगतं विज्ञातं राजप्रसवे ॥ दिवगृहीतं पञ्चेवासरं शुद्धो
 त्पद्यते पुनरिति । दोषाभावोक्तिरंभावापुनः पुनः क्रीतद्रव्यप्राप्तयेत्याह । सा

लिखितं योगपत्रं तत्र तस्य दशः ४४
 यः परद्रव्यमयमिदं चिन्तयेत्
 गन्तव्यं चानन्तरं यथासंभवम्

मीद्रव्यमाप्नुयान् ॥ कीतद्रव्यस्वामीपरिकीर्तनं स्वद्रव्यं केतुसकाशादवाप्नुयान् ॥ पृथसौ वि
 केताननदर्शोपनिर्दिष्टेन तु तस्मिन् केतनाभिपोऽयः किं नु तस्मादेवं पृथारुहस्यतिः मूले स
 माह ते केतानाभिपोऽयः कथंचन मूलेन सह वा दस्तु नाष्टिकस्य विधीयत इति ॥ इदमुपल
 लक्षणं केतनामूल्यं नृणां दंडं चोप्नुयान् ॥ यथाह योगीश्वरः विक्रेतुर्दर्शनाद्युद्भिः स्वामीद्रव्यं
 नृपोदमं ॥ केतनामूल्यमवाप्नोति तस्माद्यस्तस्य विक्रीति ॥ शुद्धिक्रेतुरिति शेषः ॥ यत्तु
 स शुद्धोत्तमाने धनमिति तत्र धनमूल्यमित्यर्थः ॥ यदि पुनरसंनिहितो विक्रेताननदानदा
 नापकालो देयः ॥ प्रकाशचाक्रपंकुर्यान्मूल्यं चासमर्पयेत् ॥ मूलानपनकालश्च देयस्त
 त्वाध्वसंख्ययेति कान्ताय न स्मरणात् ॥ यदि पुनस्तस्मादंशोपयेदिति स्मरणात् ॥ पर
 पुनः कथं मूलं चोभयमपि न शोधयति तदा स सुवदंष्ट्रः ॥ अत्र नुपस्थाय येन मूलं कथं मेव

नूनपान्नेन तदाक्रममेव साक्षादिति साधयेत्सौ चैव
 मम निरास्य अष्टमाहये मूलस्तु कथमेव वि ५२

चापविशोधपत्र॥॥पञ्चाभिषेकं पवित्रे वनं पुदाप्योदमेव स इति कात्यायनस्मृत्या गत॥
 पदात्तपरिचर्या देवनमूलदर्शपुनिसाक्षिभिस्तत्र कृपं शोधपुनितनदात्तं हर्म्यं के
 नात्तभनेग्रविज्ञानाश्रया क्रीनं न चोभयत्र वा मृतः स्वाप्तीदन्वा हर्म्यं नु प्रगृहीत
 स्तु कंधनमिति। ऐहस्य निस्मरणत्॥ प्रकाशादिविशेषराप्रयोजनमाह। यद्यप्रका
 शं हीनमूल्यं च क्रीणीयात्तदा केन विज्ञेना च चोख्यं स्यो। ६६। यदि पुनः प्रकाश
 मेकांते गृहीतमस्तीह न मूल्यं पस्या क्रियायां बहू मूल्यं अल्पमूल्येनेति यावत्। न
 यावापः प्रक्रीणीयात्तदा सौ केन विज्ञेना चोभा वपि चोख्यं स्यो चकाराहीन
 कृपादे गृहणा। पथाह यो गीश्वरः॥ खलु भैना न्यवि क्रीते के नु दोषे प्रकाशिते। ही
 नाद्रहो हीनमूल्ये वेत्ता हीने वनस्क २३ मि। हीनात्पण्यं संभवतीना न्नात्मा गमहीना न

करणलक्षणात्तस्यार्थस्य वेत्ता हीनेन आक्षेपः संविद्वृत्तिरु मेदं प्रसूति न ह्य
 द्वागव्यनिरेकमुखेनाह नारदः। पाखंडेनैगमादीनां स्थितिः। सम्यगुच्यते। सम्य
 स्यात्तपाकर्कतद्विवादपदं स्पृष्टमिति। पाखंडः। प्रवृज्यावसिताः नैगमाः नानापो
 रसमूहाः आदिशब्दाद्ये रिपणादीनां गुरुणा। यथाह कात्यायनः नानापोरसमू
 हास्तु नैगमाः सप्रकीर्तिताः नानावृथपरावृत्ताः समवेतास्तु कीर्तिता। समूहो
 वरिणागदीनां पूगः। स्वपरिकीर्तिताः प्रवृज्यावसितापेन पाखंडास्तु उदाहृतः
 आन्तरागनां समूहस्तु गणः स्वपरिकीर्तिताः शिलोपजैर्विनोपेन श्रेयापक्षे प्र
 कीर्तिताः। अहंनसौगतानां समूहः संव्यते। चांडालस्वपचादीनां समूहो गु
 ल्म उच्यते। गणः पाखंडपूगश्च ब्रानश्च श्रेयापक्षथा। समूहस्याश्च पेचान्येव

ध्यात्वा स्नेहस्यति। चानुवर्णस्य वा श्रुतिरसज्जानि समुद्भवाः। अस्याधर्मसदर
 सः साजानिः। परिकीर्तितेति। एतेनैगमादिशब्दानां शब्दुपात्तादिपरत्वेन वा
 र्त्वा प्रत्याख्यानाः एतेषां समस्य व्यतिक्कमो विवादपदमित्यर्थः पात्वांशप्युपपत्त्या
 सस्नेहा समप्रमात्रमूलकत्वेन न न्यायात्प्राप्त्यस्तु न सक्तो विद्यमानां मवि सभाप्र
 यादि निर्माणो कमस्य व्यतिक्कमो विवादपदं ध्वनयेत्। न च गुणद्रव्यापहारे दंडमा
 ह॥ गणद्रव्यापहर्ता विवाहः ६७। गणो ब्राह्मणसमूहस्तनं धर्मजादि प्रविष्टं
 द्रव्यं गणद्रव्यं तस्यापहर्ता न तान्स्वस्थानाधर्मपनपासनप्रयादि निर्माणायै
 कमित्येव प्रवृत्तैर्बहुभिरेकीकृतं द्रव्यं गणद्रव्यं तस्यापहर्ता स्वगणद्रव्या
 विवाहः। संविद्यति क्रमे दंडमाह॥ न संविदं प्रज्वलं चयेत्। ६८॥ न स्पगण

स्वसंविदं सप्तपंथोत्पत्तयेद निष्क्रमेत्सोपिवीवास्त्रः। पथाह॥ योयं ग्रामादेशो सं
 वानां तत्तत्वास्तमेन संविदं। विसंबरेन्नरो भान्नराष्ट्रादिप्रवासयोदि नि। विवास
 नवसंबस्वपुत्रमृत्तुरणीयं। पथाह योगीश्वरः। गणद्वयं हरेषु स्तु संविदं लक्ष
 ये च यः। सर्वस्वहरणं कृत्वा नराष्ट्रादिप्रवासयेदि निसां विल्लक्षणां का हहस्प
 नि। ग्रामप्रोणिगणानां च संकेतः समपत्रिया। वाधा कालेन सा कार्या धर्म
 कापेन ये वच॥ वारचौरभेषवाधाः सर्वा साधारणाः स्मृताः नत्रोपशमनका
 र्थं सर्वत्रैकेन केन विन॥ सभाप्रणये च गृह्णन्टाकाराम संस्तुतिः। तथा नाथद
 रिद्राणां संस्कारोपजनक्रियाः॥ कुलापनं निरोधे प्रकापे मश्माभिरं सनः पत्रै
 र्वलिखितपत्रैर्धर्मासा समपत्रियेति। वारचौरादिभयापनपुनार्थमुपाय

करणमेकासंविदपरसाभाप्रपाद्यमिति। पजनक्रियायागकारणं। कुलापने
 दुर्भिक्षादिपीडितसमूहपतिपात्तनं। निरोधस्तस्यैवपावस्तुमिन्नक्षाधारणमि
 त्मादि॥ एवमवराजादिह्यताम्यस्यद्राष्ट्रोद्युगैर्नुकउपोषितोमाभूदित्यादित
 दुवेदिरागादंडमाहत्तरहस्यतिः। तत्रभेदमुपेक्षावापः कश्चित्कुरुनेनरः चरुः स्व
 र्गाः षड्रिकास्तस्यदंडोविधीयतेरनिः। अथप्रसंगानिहोषसंविदिनिक्रमेदं
 उप्रस्तौमि। तत्तत्तरागाहनादः। अप्रसख्यातमविज्ञानं समुद्रयन्निधीयते। न
 ज्ज्वानीपादुपनिधिनिक्षेपगणितंविदुरिति। तत्रनिक्षेपापहारिरांप्रत्याह। नि
 त्पापस्यैषं तद्विहितं धनं धनिकस्य दायः॥ ६५ ॥ रूपसंख्याप्रदर्शनेनपरह
 स्तनिर्दिष्टं द्वयं निक्षेपसंयौपरहरनियाच्यमानोपदिनप्रपद्यमसावर्थस्यानि

तैपद्रव्यस्य पावनी हृदि स्तथा सहितं निहितं पत्रं यन्निष्कस्य राज्ञा दाप्यः अप
 सरो नाशो प्रयोगो रूपत्नद्वयं । पथाह हृत्स्पति । भेदेनोपेक्षेयान्पासं गृहीत्वा
 पदिनाशयत् । पाच्यमानो दनदद्याद्वाप्यंस्तस्योदयं भवेदिति भेदोत्र सुधना
 दम्यत्रस्यापनां योगीश्वरोपि । आजीवन्स्वेष्टाया दं प्रोदाप्यस्तं चापि सोदप
 मिति । हृदि प्रमाणं चारुकात्मा यनः । निक्षेपं हृदि शेषं चक्रयं किं कथमेव
 च पाच्यमानं न वेदद्याद्दुर्दने पंचकं शतमिति । नासोपि देवराज कृत्वा हिना
 पथाह कात्मा यनः । अराजं देवकेनापि निहितं पत्रनासिनं । गृहीतुः सभा
 ३ न दानं दं न दुच्यते इति ॥ पदि गृहीतुस्तत्र कोटि स्युं न स्यात् ॥ न चेनाज्जि

२५ = सैंकारि नमिति नारदस्मरणान्। दाने विशेषमाह व्यासः भक्तितो सौदंदाप्यः
 समंदाप्य उपेक्षिते। किंचिदूनप्रदाप्यः दलमा ज्ञाननासिनमिति। अपभ्रू
 वेन हृदि ५ कामेव दापयेत्। यथा हृद हसतिः गृहीत्वा यत्नैः श्वासादि
 मिः शपथेन वा। विभाव्य दापयेन्मा संतत्समं विनयं नयेति। मासमिति व
 चनान्न हिः। तथा पाविता ज्ञत्स सना शो विमूलमे वदेपे। यथा ह व्यासः
 पाचुनानं नरं नाशो देवराज कृते पिससः गृहीत्वा प्रति दाप्यः स्थानम्
 लमात्रं नृपेणाही निदंः स्तनत्समः भ्रैव श्चेवार्गिते दत्ते दाप्यो दंडं च
 नत्सममिति गोमि स्मरणान्॥ निहोप विधिपत्रा प्यनिदि शक्ति। नार

४॥ एष एव विधिर्दृष्टो पाविना न्नाहिनादिषु॥ शिल्पिष्वपनिधौ न्यासे प्रतिन्यासे
 न येव चेति। पाविनं पाविना आनीतमलंकारादि अस्मै दानुममहस्तेपिनम
 न्नाहिना॥ शिल्पिष्वस्वर्गकारादि स्तनकारकारणार्थं पट्टं। संपुटोपि हिनम
 दर्शितस्वरूपमुपनिधिः स्वामिपरोक्षपरगृहे निहिमं न्यासः परस्परं निहिमं
 यं प्रतिन्यासः आदिशब्दाङ्गायादीनां ग्रहणोपयाकासापनः क्रयः प्रेषित
 निहिमं वधान्नाहिनपाविनं। वैश्वदेव्यापि निधौ वसोर्थं स्तूपनिधिस्मृतं इति
 श्रीनानयेन विज्ञेयं नृस्ते स्यापिनं कालानरेनेषामीति क्रय इति प्रोविनानि
 हिमं प्रवसनां निहिमं वधो वधकीकृतं॥ अन्नाहिनममहस्तेनान्यस्मै प्रेषि
 तं वैश्वदेव्यापिना वाणिज्यार्थः निहिनं दंडमाह॥ एतावो रचय्यास्य ७०

निक्षेपाद्यपहर्त्ता राज्ञा चौरवृत्तं उनीयः चौरदंष्ट्रो वधः ॥ उपधाभिश्चरः कश्चिन्नर
द्वयं हरेन्नरः ससहायः सहन्तव्यः प्रकाशं विविधैरिति ज्ञानवान् ॥ पावित्र्यादिषु तु
शर्वसाहसं दंष्ट्रः यथाहमस्यः यो पावित्र्यकमाद्यपनरद्यादि नैवं नृपान् ॥ ७१ ॥ यः
पुनरप्यनिधिमनिधापेव मिथ्यैव निहितायिनि ब्रूयात्सोपि चोरेव द्यावः यथाह
मनुः ॥ यो निक्षेपनाशं यतिपञ्चानि क्षेपकाचने ॥ तावुभौ चौरवस्वोदायो दंडं च
नत्सममिति ॥ चकारात्सख्या परिमाणगद्याश्च नृत्वा दीव ॥ यथाह सरवः निक्षेपो
यः कृतो येन यवाश्च कुल्लसन्ति धौ ॥ तावानेव सविज्ञेयो विजुबन् दंडं मर्हतीति
कल्लसाक्षिणः ॥ साहसभावेन नृहहस्यति ॥ रहोरत्ने निधौ पत्र विसंवादः प्रतापने ॥
विभावकं तत्र दिव्यं मुभयोरपि च स्य नमिति उभयोरपीत्यनेनेति कोवि कल्यो

ध्वनिः उभयोरनृतवादिने दंडमाहृतवुः । निहोपस्थापहन्नीरिमनिहोसारमेव
 च । सर्वैरुपापैरात्विष्टेष्टपथेष्टेवैरिनि । दंडः पञ्च पूर्वोक्त एव ॥ तावुभो
 पूर्ववृष्टास्यावित्यनुषंगान् । अथ सीमाविवादं दंडं प्रश्नोति । सीमापर्यादासा
 पचविधा जनपदस्त्रमाग्रामसीमानगरसीमाक्षेत्रसीमागृहसीमाचनि । तदाह
 सतिः । ग्रामक्षेत्रगृहादीनां सीमावादनिको धर्मः । आदिशब्दादेशनागरपोया
 मसीमासुचनयानहृन्नागरदेशयोरिति कात्यायनीयां । सा च यथा संभवं पंचल
 क्षणा । पथाह्वारः । ध्वजिनीमत्स्यनीचोचनैपानीमपवर्जिता ॥ राजसाश
 ननीतावसीमापचविधा स्मरतेति । ध्वजिनीचक्षुहादिलक्षितानामस्तिनीज
 ललिंगान्विनानैपानीनिरवानुषाणगरादिमती । अपवर्जिता । उभयवादि

संप्रतिपत्तिस्तुतापंचपाचिहायभावेराजाज्ञानिर्मितः तत्रसीमादभेदं देउमाह॥
सीमाभेन्नारमुन्नमसारुसंदउपित्वापुनः सीमास्त्रिगंवितांकारयेत्॥ तान्माहमनुः
सीमाहत्तांस्तु कुर्वीतयाग्रोधाश्चक्षुकिं पुकार॥ शास्त्रस्त्री शास्त्रतालांश्च
होरिणश्चैव पादयान्॥ तडागात्पुदयानानिवाप्यः श्रुवणानिच। सीमासंधि
पुकार्पाणिं देवतापन्नानिच। उपछन्नानिचामानि सीमास्त्रिगंवितांकारयेत्॥
सीमाज्ञानेनृणां वीक्ष्य नित्यं लोके विपर्ययं॥ अथ नोऽप्यनिगोवृत्तांस्तु वाग्भ
स्मृक्पालिका॥ कुरीवमिष्टकागरशर्करावाचुकांस्तथा॥ पानिचैवंप्रका
राणि कालाभूमि नभहयेत्॥ तानि संधिपुसीमापामप्रकाशानि कारयेत्॥
अप्रकाशानि कुंभेषु नित्यं विखानानि॥ प्रक्षिप्य कुंभेषु नानि सीमानेषु नि

धापयेदिनिवर्हस्यमानः॥ एतेलिङ्गैर्नयेत्सीमाराजाविविदमानोः परिसंशय
 वस्यास्त्रिगात्रामपिदर्शनेसादिप्रत्यपरवस्यात्सीमावादविनिर्णयः साद्वभावे
 तुचत्तारोग्रामः सीमान्तवृत्तिनः॥ सीमावित्रिरांपंकुपुः प्रपनाराजसंनिधौ॥ का
 त्यापनः॥ स्वार्थसिद्धौप्रदुष्टेषामनेष्वर्थगोचवान्॥ तत्ससन्नैश्चकर्तव्यमुद्दारे
 नात्रसंशयः संसक्तसक्तदोषेनतत्ससक्ताः प्रकीर्तिताः॥ तेषामभावेसामंनामे
 लक्षहोहृतादयः॥ पूर्वसामंतापश्चाद्देशान्तरगतामौलाः साह्यात्सीमाकार्यरस
 रोत्तदाः॥ अलिखिताः सादिरातिपावन्॥ अतोदुरंतिवेतउद्गताः अतस
 दिरातिपावन्॥ तानाहहृदस्पति॥ ततः योगः॥ चालानाप्रपलेनप्रकाशयेत्॥
 काहर्कचशिकानानेदर्शयेपुस्तयेवच॥ एवंपरंपराहानेसीसाभंगानिर्नजापत

इति ते व शर्व शर्वापेक्षपा द्विगुणा ॥ त्रिगुणा त्रैपायः द्विगुणा स्तनरा ज्ञेपा स्तनो मे वि
 गुणाम मत्ता इति कात्यायनीयात् ॥ तेषामप्यभावे मनुः ॥ इमानप्यनुपुंजीत पुरुषा नव
 नुगोचरा मव्याधावृष्टा कुनिकान् गोपान् कैवर्त्तान् मूलान् कान् ॥ बालान् ला
 हान् दुष्टान् क्षत्रीन् ममा ॥ अथ तगोचरा निनि ॥ तेषां सोमा निर्गमप्रकार मप्याह स एव
 शिशो ॥ भिक्षुगृहीतो वीश्वग्विचो रक्तवाससः ॥ मुक्ततैः शापिनः स्वैस्वै नयेषु
 स्तैः समं जसमिति ॥ साहिनामसमवादि त्वेदं ॥ कार मनुः ॥ अथ द्वेदन्तं द्युः सा
 मन्ताः सीम निर्गमै ॥ सर्वेष्टथ कृष्टथ कृष्टा राज्ञामप्यमसाह सं ॥ शेषां अत्रे
 दन्त नवपुनि पुक्ता भूमिकर्मणि ॥ प्रत्येकं तु जवम्या स्तेति नेपाः पूर्वसाह सं
 मोलक्षद्वाद्यस्तमेदं गत्याष्टथ कृष्टथ कृ ॥ विनेया प्रथमे नैव साह सं नान

ते स्थिता इति । अपंचदंशोः ज्ञानविषयः लोभादिनामथावादेतुकात्प्रायनः बृह
 नानुगृहीतानां न सर्वे निर्णयं यदि । कर्षुर्भयात्तु लोभांश्च दंशान् तन्मसाहसमि
 ति । भेदेऽप्यमुमेवाह । कीर्त्तिनयदि भेदेः स्यादंशान् तन्मसाहसमिति मत्तिना
 विशेषमाह व्यासः । ग्रामयोरभयोर्पञ्चमर्षादाकल्पितानदी । कुरुते दानहरणो
 भाग्याभाग्यवशानुरागा । एकत्र कुलपानं नुभूमेरसत्र संस्थिते । नदी नीरेष कु
 रुते तस्माज्ज्ञानविवालयोदिति । एवं राजदत्तापामपीत्याह सराव । अत्र २५
 ग्रामास्माष्टि घटत्तामसपदमही । नद्या राजा यवाहे वाघस्य न स्यैवसा
 महीति । मपदिनि क्रमेण दंशमाह योगीश्वरः । मर्षादायाः प्रभेदे तु शीमानि भज
 त्रमणोत्तया । देशे ते त्रेनुहरणो दंशोऽप्यमोत्रममध्यमा इति । अनेकद्वेयव

छेदिकाभूमर्पादा। यत्तु। स्यापितावेवमर्पादांमुभपोग्रामयोर्वदा॥ अतित्रा
मंतिपेपापासंदेप्राद्विशंतदममितिल्लहमनुवचनं॥ तदस्यातित्रमाविषय
कपेविशेषमाहयोगीश्वरः॥ ननिषेधोत्पवापुस्तसेतुंकल्याणकारकः॥
परभूमिंहरन्कूपः स्वल्पद्वैत्रोवहृदकमिति॥ उक्तातिदोशमाहसख॥
आणमापन्ननग्रामनिधानोद्यानवैश्यम्॥ एषसुवविधिर्ज्ञेयोवर्षावुप्रव
हादिषु॥ एषः सामंनप्रत्यपः॥ इहसति॥ निवेशकालादारभ्यगृह्वार्या
पर्यागं दिक्पेनपावयथाभुक्तं तस्यनक्षत्रिवात्सपेत्त॥ वातापनाः प्रणा
त्यश्नतथा निर्वृहवेदिकाः चतुः शालस्पृदमिकाप्राग्निविष्टानवालये
न॥ निर्वृहोमिति निर्गतकाएवेदिकाह्यश्चत्वारः चतुः शालचतुर्द्वारं

स्वेदनिष्काप्रदलप्रातः कात्मापनः। मेखलाभ्रमन्दिष्ठासगवाहान्नोपचारयो
 न। मेखलाकुप्रमूलबंधः भ्रमोजलनिर्गमः। निष्ठाशेवल्मीः नोपचारयेत्
 विरुंधान्स्वास्थितान् एष्टिपानंप्रणालंवनुक्तुः। योत्परवेश्मशु। पूर्वास्थिनी
 वृहस्पतिः। वर्चस्थानंवह्नित्रयंगत्त्रौष्टिष्टं सुवेतनं। आसासपरकुदासन
 कर्त्तव्यं कदाचन। किंतु॥ अरन्तिहृयहृयमुत्ससपरकुद्रान्निवेशयेत्॥ मा
 गादोसंखलिखितो। राजनाग्नेरथस्पपरिवर्त्तनतोरगागृहरथ्यानेषुविष
 दंदवराजापतनेषुपद्येष्टमतिपदंक्रमः। प्रक्रमश्चविपदः पुनः साहासावशि
 ष्टं३॥ माह। जानिभ्रसकरस्याभद्रस्पभद्रयिजावितास्पः७३॥ तामिभ्रंसंयं
 भद्रितं सत्करोति विषादिवात्तरापुनश्पति॥ द्विप्रहलहालाहालाहन्नेरिति

स्मरणान्॥ तस्य कामतोभादापिनाभोक्तान् सुभोजयित्वा तर्ह्येऽस्य सर्वमुन्न
 चान्॥ सस्वराद्यादिवास्यः किंच। अमृतस्यासिन्नेऽस्य विन्नपीदेव प्रनिमामे
 दकश्चो नमासाहसदं नीपः ७४। अभद्राणि मुरादीनि सुखल भुनपलागु
 गृजनाकं कमासादीन् अभद्राणीति संखलिरिव तस्मात्तान्। अविन्नोपाणि
 वैश्वरूपा जीवन्तो ब्राह्मणस्य फलादीनि। फलोपलक्षौ मसौ भमनुष्ण एव
 वीरुपः तिलौ रेनरसाद्वाराव रक्षितीरे सुनंजलं। शस्त्राशववधूष्टिदम
 धुलात्ताश्च वर्तिषः। मृच्चर्मपुष्पकुतपकेशन्नत्र विषादिना॥ कोशेय
 नीलीलवणमासैकशफसीसकाव॥ शाकादौ वधिपिणपाकपुष्पगंधा
 स्तथैव च॥ वैश्वरूपापजीवन्तो रिक्तीणीन कदाचने निषोमि स्मरणान्

नस्यविक्त्रपीविक्त्रेतामश्चदेवप्रतिमांभिनन्निष्प्रउत्तमसाहसंदेउनीपःपथाहमनु
प्रविक्त्रेयणिविक्त्रीणान्ब्राह्मणःप्रच्युतःस्वपा।मागेपुनरवस्याथोरजादंडेनभू
पसेति।भिनप्रतिमासस्कारेनुमप्यमसाहसएव।नदाहसएव।संक्रमधुपहीना
प्रतिमानांचभेदकः।प्रतिकुर्याच्चतस्त्वेवंपंसचदद्याथ्यानानवेति।३४भंगेकान्या
पनः।हरेष्टिघाददेष्टापिदेवानांगतिमापदिःनहृहंचैवपाभिघा।म्याप्रपात्स्व
साहसंमिति।मिषुभिण्याभिवन्नुनेषुपुरुषेषु।७५।राजसंवंधिष्पुमनुष्येषुयोवै
घशास्त्वपयमजिक्त्रप्स्वेष्टाकस्तिनमार्गेनोपचरति।सउत्तमसाहसंदंमः
पथाहस्यतिः।अजापन्नोवंधनंत्रंपश्चव्याधोरनत्वाचिन॥रोमिभ्योर्ध
योपचचरनमुपादत्तेसंदेवचौरभिषगिति।नंशंशास्त्व॥मध्यमेषुमध्यमे।७६॥

मध्यमैषराजसंवेपिषुमानुषेषुमिच्छोपचचरन् मध्यमेसाहसंरेप्रः। निर्वदप्रथ
मे। ७७ निर्वदप्रथमं दमं॥ मानुषो मध्यमराजमानुषेषु न्नमंनयेनि॥ अथ दत्ता
प्रदाने रंते प्रस्तौति। नत्त्वत्तरागमाह नारदः दत्ता द्रव्यमसम्पत्तः पुनरादानमिच्छ
ति। दत्ताप्रदानिकं नाम व्यवहारपदे हि तदिह। इदमेव दत्तानपाकमेव सर्वमसम्प
त्तिविशेषणाल्लौकिकी लौकिकदानमेवेन संज्ञाह्यवस्था नाना॥ तन्निर्ग
पमाह नारदः। अथ देवंप्रमाथेयं च दत्तं वा दत्तमेव च। व्यवहारेषु विज्ञेयो दानमार्ग
श्चतुर्विधः तत्र त्वष्टावदेकानि देवमेकविधं स्मृतं। दत्तसप्तविधं विधा दत्तं षोड
शात्मकं। अथाहिंसाचित्तकृपाद्विः साधारणं च पुनः। विज्ञेयः पुत्रदाराश्च सर्व
स्वंचान्वेषे सति॥ आपत्स्वपिदिक एाशुवर्त्तमानेव देहि च। अदेवाग्माह राचा

पापञ्चामस्मै प्रतिष्ठातुं। चकार तस्मै पुनर्व। सामान्या पांचिन्या समविद्वारा
 श्रुतं नमिति। दत्तस्मरणान्। आपस्तम्बपितृदेवानां ति शेषः। कुटुंबभरणाद्
 यं पान्तिं विदति रिच्यते। तद्देवमुपहृत्वा महद्दोषमवाप्नुपात्त॥ परापमूलं भू
 निस्तृष्ट्या श्रेष्ठं तन्मुपाकारतः। श्रीशुक्ला नुग्रहा येन दत्तदानविदो वि
 दुः श्रद्धं नुभपञ्चोपशो कवेगा हरुजान्तिनै॥ नथोक्तो वपरीहा सद्यमास
 छलपोगतः बालमूला स्वतंत्रात्तं मनो मनोपवर्जितं॥ कर्त्तव्यममेदं कर्म
 तिप्रति लाभेष्टपाप्मपत्त॥ अपात्रे पात्रमिमुक्ते कार्पे वाधमं सहिते। पर
 त्रस्यारविज्ञानात्तदं नमिति स्मृतमिति। अदेवमस्वतपा निषिद्धान पाच
 नवाचारिनादिनिदोपात्तमस्वतपा साधारणोस्वतपसभ्रावेष्पवर्जं नीपतपा

परस्वमस्यापि सद्भावादस्वसंष्ट्र एतयेवादेयत्वं पुत्रादिपुत्रनिष्कृतेवस्त्वत्तस
भ्यवौपेवचचाददेयत्वं अन्यपेसतीति। विशेषणान्नन्तपुत्रसर्वस्वदानग
म्यते। नत्रविशेषमाहकात्यायनः सर्वस्वंगृहवर्तमानकुटुंबभरणाधिकं। यद्व्यं
नत्स्वकं देयमदेयस्यादत्तोम्येति। सर्वस्वदाने गृहपदासः कुटुंबविण्णवर्तकैः
वंभरणाधिकमिति लिङ्गान्॥ अन्त्याया कुटुंबपक्षांस्ततोमूनवानदेयमिस
र्थः अन्यावत्तस्यति॥ समागमाद्गृहद्वेष्टाद्यप्युत्तरेवप्रतीयते॥ पित्रवापस्त
पंशांस्तद्दानव्यविवक्षितमिति॥ सन्नेति सत्यावाप्यवप्यं अन्त्याया समभ्य
निस्यात्॥ समासेन गृहद्वेष्टाभ्यामन्त्यायापत्तैः नतश्च समसंख्याकारा
मगृहद्वेष्टाहायदतिरिक्तं स्यात्वरतद्वेष्टवसममूनवेत्यर्थः समपुत्रकुटुं

यमिप्रायमेतन्निषमार्थे कुटुंबभरणाधिक्यस्यापि श्रेयतात् ॥ पित्र्यं स्त्रीपंचेति हि
 विधं यावरमुक्तं नत्रस्त्रीपंचमपि विधिः ॥ पुत्रसमसंख्या नूनसंख्यमधिक्यसंख्यं
 चेति । नत्रसमं नूनं चारेयमेव ॥ अधिके तु विशेषमाह सरव । स्वेच्छादेयं स्वंप्राप्तं
 वधावारेण वधकमि । यत्स्वपुमपि प्राप्तं स्यात्वरं न दपि स्वेच्छामात्रेण पुत्राद्यनु
 मतिविना अदेयनरेपमित्यर्थः स्यात्वरं हि वदं चैव पद्यपि स्वपुमर्जितं ॥ असं
 भूपसुतान्मर्त्तान् नदानं न च विक्रयं रतिस्मरणान् ॥ पुत्रस्वपंप्राप्तं धनं मविम
 क्रोभ्रान्तरं भिरननुज्ञानमिपि देयमिति । माधवव्याख्या । नत्रधनशब्देन प
 दि स्यात्वरमुक्तं नदानं स्यात्वरं हि पदं । चैसादिचनविरोधः । नचनत्रपुत्रादीनामे
 वस्वतनाभ्रान्तरं गामिति भावः । अविभक्तैस्तपन्नामंसर्वे नत्रसमांसिन इति वच

मविगोपात् ॥ न स्मान्न वस्तुन परमं विभक्तौ पल्लवरागमेव । अथ धनपदं नाम मद्रव्य
परं न दासपुत्ररागादिमुपाकृष्य दायादाः स्याद्वरे समाहृत्य पृथक् साक्षरात्मकपुत्रादि
न स्यात् स्याच्चरविषयता वा ध्येयम् ॥ अविभक्तैस्तु पन्मात्रमिति विवक्षितं न ॥ न
स्मान्न ह्येवमेवेनारेपमिमेव द्या रत्नैः संविशे पात्ररमाह ॥ वंधाचारेणोक्तिः । पत्न्ये
न विल्लस्माद्विहं पकते गृहीतं स्याच्चरं न दमस्ते वंधाचारेण वंधकते नैव देयं
मया अप्रमथः येन द्रव्येणोदमपावंधकीकृतं स्याच्चरं न ह्यंतुभं मपादत्तं
मिति तत्रैवेव वंधकमस्ति तत्रैव प्रकारेण देयं वंधकीकृतं स्याच्चरमेव दान
योग्यं न त्वाभावात् ॥ अत्र रात्रादिः साधारणं वयदि स्यादे धेरदेपत्वं माह न
रदः ॥ इदानीं विप्रो विप्रो वमाह ॥ वैवाहिके कथापाने सरदान न विषय न र

नि। वैवाहिकं विवाहकालस्य शुरुदिभ्यो लक्ष्मं कृपापातं पितृपितृनामहादिच
 मेरागगनचक्षमागं शौर्षप्राप्तं च पत्न्या वरं न स्य सर्वस्य निरवशेषसुनादनं
 वास्ति किंतु सावशेषसौ वक्तुं न शक्नोति ॥ सोदापि कृपापातं शौर्षप्राप्तं
 च पदे च न ॥ स्त्री ज्ञातिस्वाभ्यनुज्ञानं दत्तं सिद्धिमवाप्नुयादिनि। सोदापि कं
 विवाहकाले भायं पास हल च्वा। विवाहे भावा साहुं लक्ष्मं सोदापि कस्मिन्मि
 निया सस्मरणान्। न न स्या। वरं स्त्रीनुज्ञानमेव देपं नाम यातत्र स्त्री स्वतः
 स्यापि सत्त्वात्। तथा च व्यासः। विवाहकाले पत्निकं विहारयो दीपने कया
 पास हने सर्वं मविभाज्यनुबंधुभिरिति। सर्वस्या वरं जंगमं च स्मृत्यन्तरेपि। प
 तने दुहितुः पत्न्यो स्वपमेव न दानि पातं। मृतजीवति वा पत्न्यो न दपत्य मने

स्थिपामिति। स्त्रिपात्रात्रेस्त्रिपंनिनातदपित् १०००; दानेकिञ्चपाधानपोरनु
 पलक्षणां। दानाधपन विन्नपरतिसर्ववाक्येवात्र। क्रमापानुमुक्तायेन
 न ज्ञानिभिर्दायादेः पुत्रपौत्रपौत्रैरनुपममेव देयं नात्र यातत्रेषामपि स्तुत
 साम्नात्॥ यथाह व्यासः ग्रामागते गृहं हवे पित्र्यो ब्राह्मणं शिन इति। यो
 गी स्वरोपि॥ भूपापित्तमहोपात्तानि च धौद्रव्यमेव चानुत्तमस्य दशसाम्य
 पितुः पुत्रस्य चैव हीति। चकारामोत्रपौत्रपौत्रपि॥ सनुत्तमपापुत्रः पौत्रः
 प्रतिवत्समानवोपापुत्रस्मरणतः॥ सौर्वेणपरसौमजपैरणपत्न्यामस्यावरदि
 धनं तद्वैः स्यान्नुत्तपैव दपं नाय्यया। ननु स्त्रामिन्नोपि स्तुत्वात्। यथा
 ह गोतमः जेतालभेन सांगामिकं विन्नवाहनं नुराजः ३ द्वारश्चाप

जपरतिप्रपथकसंभूजयेराज्ञेषु ह्यगोशादेपरत्यर्थः। तेनतत्रस्वामिनो
 विस्तृतात्। नदनुमतिरावृण्वीति। तस्मात्सौदायिकादित्रिविधमपि स्या
 वरेस्यादीनामनुमतेव सर्वदपममथान्नदंशमविशेष्यत्वांशमात्रदेपमि
 पतिवाक्यद्वयार्थः। नन्विदंमंशावृण्वीतिविभक्तैसंगद्यतेसाधारणस्व
 त्वात्। विभक्तैस्तु स्वमात्रस्वत्वादन्वर्थकं तदिदं न ग्राह्यं। विभक्त्या वा विभक्ता
 वादापादाः स्यावरेसमाः। एकोऽप्यनीशः सर्वत्रदानाधुमना विक्रपइति॥
 सर्वत्रक्रमागतेस्वार्जितेवस्यावरेविभक्तानामविक्रानां वदापापदानां पु
 त्रपौत्रप्रपौत्राणां तुल्यं स्तत्त्वमेतौ धाना ह्यमनविक्रपेष्टेकोनापिक्रपत
 रतिपथाहवासः स्यावरेसमस्तस्यगौत्रसाधारणस्यच। त्रैवः कुर्याच्चप

दानेपरस्परमतेविना। विभक्तावाविभक्तावासपिणः। स्थावरेसमाः। एकोघनीशः।
 सर्वत्रदानाधुवनविक्रपदति॥ समस्तं कृपागतं स्वाजितं वृगोत्रसाधारणम
 विन्ननेदं समस्तस्य विशेषणं विशेषणवापत्तेः चकारानुपपत्तेश्च। किनुस्था
 वरस्येवततश्चाविभक्तस्य एचिगिरेदं शात्समस्तपरोपात्तेः स्थावरं विभक्त
 मिनिगम्याते। अथ या विभक्तपोरनुवादेन दानादिनिषेधेन नृनयानुत्पत्त्या
 मप्रतिपादनेन संगच्छेत् एवमुक्तं स्थावरासंभवाच्च। ननु विभक्ता विभक्त
 पोस्तत्वं स्वत्वमनुपपन्नं विभागनर्थक्येवापत्तेः। पद्ये च जानावदवा एव गद्य
 माः एव चक्रिणः। एव च कर्मगुरोपेतान चैतकार्षेयसंभवाः स्वभागगुरिदप्यस्ते
 विक्रीणीपुरथापि वा। कुर्षुर्पथे च तत्सर्वमीशास्ते स्वधनस्य हीनि। नारैरद

वचनविरोधाच्च॥ अस्मा र्थः॥ एकजानाः सौदराः एषुकुधर्माः एषुकुश्याद्वादिका
रिणः एषुक्किष्णादिकारिणः एषुकुर्मगुणैः कुंदादि साधनैर्मुशलोस्त्रस्त्रा
दिभिः रुपेताः हनकिक्कापादिकार्येषु नाममसमन्तासंतोपरिस्वस्वभागाश्च
घुविक्कीरणीपूर्वात्सर्वे पथे एकैः॥ स्वस्वास्त्यासित्वादितिचेत्॥ अत्रोच्यते॥ प
थोदज्ञास्वपिकम्माशुपित्रादीनांस्त्वन्मानुमम्यते॥ अत्रापुनर्हानविधा
नानुपपत्तेः नपाविभक्तेपिक्कागतेस्त्वार्जितवस्यावरेदानांस्त्वन्मम्यते॥
अत्रापुनर्हानविधानानुपपत्तेः सर्वदानविक्रपादिनिषेवानुपपत्तेः नपावि
भक्तकमागतस्यावरेदानादाविषपरकापनिषेधरतिवाच्यं॥ सामान्यपुत्रदा
नदिसर्वस्वमासपाचिन्मति श्रुतेन याम्यस्मनदेपेत्त एषास्मृतमिति वार्हस्पते

नाविभक्तदाननिवेधेन षोडशकृपापातान् नवदानाद्युत्तरकासंविभक्तसंश्लेष
 युदासेन व्यवहारसौकर्यार्थमपानुमिति विधाने दानादि निवेधश्च ननु व्यव
 हारसिद्धिबोधनायेति मन्तव्यं ॥ स्त्रीशान्तिस्त्याग्यनुज्ञानंदत्तसिद्धिमवाप्नुपादि
 तन्मानुमन्तिमन्तरेण दानाद्यसिद्धिप्रवृत्तगमनं ॥ वस्तुतस्तं विभक्तानामपि पु
 न्रभ्रात्रादीनां परस्परंधनेस्तत्संवधोस्तोमवश्यमभ्युपगम्यं ॥ स्वन्तरेण भूतस्वा
 मिसंवधानापापान् ॥ अथ यथापुत्रेभ्यो विभक्त्यपि तुर्मरणा नंतरपुत्रारोपनां
 नह्यनग्रहणाधिकारपक्षः ॥ एवं स्वस्वविभागोऽप्यनन्तत्वात् स्वान्तरस्य च क
 पप्रतिपक्षपुन्यादकृते हेतुभावेनानुपपत्तेः न च स्वामिना सादेव स्वत्वसिद्धि
 रिति भावः ॥ तत्परिकल्प्यत्रादिषु स्वत्वहेतुषु परिगणनान् ॥ अथ संवधिपक्षा

धारणयेनातिप्रसंगाच्च। ततः अविभागस्परिकृष्टपदामिषेण प्रतिवेधदापस्व
 रूपाभिभवैरसंविभागपदामिषेप्रसं प्रतिवेधदापस्वस्वरूपाभिच्यंजनेनार्थवृत्ते
 सिध्यति। तस्मादस्यैव विभक्तानामपि परस्परधने स्वतन्त्रसंवेपरिति सिद्धं सव
 पत्रविभक्तानामपि स्यात्तदौदात्तादिनिषेधः स्मार्यते। तत्र नमुपोद्वलपति॥
 अत्र तु स्वात्मप्रमाणं न तत्र विभक्तानामपि न ह्यनगुह्यताधिकारसाधपतीति
 सनिवेमनवर्धनहान्तव्यं विवक्षितं सर्वदानं न विद्यत इत्युत्तरं। पवारपोरे
 कविषयानुपपत्त्या सनिषेधस्य विभक्त्यस्य विषयता कल्पनावशंभा
 वाच्च॥ नच विभागेन स्वतन्त्रसाधारण्यमुपमर्त्य स्वतन्त्रसाधारण्यं जन्म इत्यपि
 निषमः एकस्यां देवप्रतिमायां दास्यां चाहुषो भ्रात्रोः स्वरूपविभागसंभवाच्च॥

त्वं ह्यागच निवेधात्पार्श्वार्थं नरुपेपार्श्वार्थं कर्मकारणरूपेण विभागेपि स्वतन्त्रसाधर
 णानपापात्॥ नचपार्श्वार्थं कर्मकारणादिविभागश्चरत्तनेति वाच्यं। पार्श्वार्थं
 निष्कमितुरनभिपोऽप्यन्तापात्तान्। निसृष्टानुपार्श्वार्थं च वेनासापार्श्वार्थं वेनादा
 चगृहणोदेषाभावप्रसागात्॥ एकं स्त्रीकारं चैकं कर्म यथांशे नगृहे गृहो बह्यः
 समाप्तोदेषादासीनामप्यपे विधिरिति तत्तत्तत्तस्मिन् स्मरणाच्च॥ नचविभागान
 र्थं कृपयेद्भोगार्हतापादकत्वेनार्थवत्तात्॥ नचयथेद्विनिर्गो गार्हत्वं मेव
 विभागप्रयोजनमिमुक्तं विं॥ अविभक्तापाम्भावबुद्धिस्तथाधर्मस्थानेप्यं
 शभागिनो भवन्ति नविभक्तापामित्यतो विविभागस्याप्यवत्तात्॥ नारदवचन
 मुक्तमागत्वा जितस्यावरातिरिक्तपावविषयसी शास्त्रे स्वधनस्य हीनने

नासाधारणस्वत्वात्परदधनचनविषयत्वाविष्करणदेसर्वसुख्यो नन्वेवं स्वत्वात्। तिग्र
मसामन्नदापादनुपरणपोदकदानेवदिगच्छतिमैदिनीतिरापाचदानामिवग्रामा
दीनामपिस्वत्वापत्तिस्तैषामपिस्थितैरेनुपनिष्ठावृणादितिचेत्॥मैवं।जदापाद
नांजन्मनैवस्वत्वाभ्युपगमान् ग्रामादीनानुनकथंविर्दपीतिवैसहस्यमेवस्थाने
ग्रापत्कालादौदानादिकुपांत्त।धर्मोमहापातकादिप्रापञ्चित्तंनपित्प्राह
दिनस्यानुकल्पेनापिसिद्धेरित्यलं प्रशङ्कानुप्रशङ्कपादेपमहशार्थदानार्थः
दत्तंलोकिकदानाहंपरपमृत्त्यादि।अदत्तंभपात्तिनादत्तमपिस्वत्वाभिहत्याप्र
वृत्तनीपत्तेनकामक्रोधास्वतंत्रात्तत्त्वोवोन्मत्तप्रमोहिनेः अस्यासात्परिरासाच्च
पहृत्तंनमुनहंरोदिनि।कात्यायनस्मरणात्॥षोडशविधस्याप्यदत्तस्येदमुपल

क्षणं। न च मया दीनि प्रसिद्धानि उक्तानि लोके वपरीतानि सौख्यं च तस्यास्यैव मोक्षं न संशयम्
 योगशक्त्याभिस्तपिना सह अथ योगवालादिभिरेव वर्जितं पातितं। मत्तु न भि
 त्तः। अस्वतंत्रोपायादिः पत्तो मदेव उच्यते वातादिना। मम दुःखकारं करिष्यतीति
 प्रतिज्ञा भेदा अत्रात्रैविष्मे विद्वानि मुक्तैः पत्तार्थं प्रतिगृह्यतादि करणमथ
 मे संहितमिति। न च प्रतिश्रुत्या प्रदाने निर्णयः पूर्वकं देयमाह॥ प्रतिश्रुत्या प्रदा
 पीतं ह्यपि पित्रा प्रथमसाहसं देयः ७९। पट्टं ह्युत्थि वां नुभ्यमिदं परं दास्यामीति
 वाचा प्रतिज्ञा न तत्रोति श्रुतमंतर्भाविण्यथ न पा प्रतिश्रावितमिति यावत्तस्या
 प्रदापीयस्मै प्रतिश्रुतं न स्मै न दापयित्वा साक्षात् प्रथमसाहसं देयः। पथाह का
 त्यापनः स्नेहपापः प्रतिश्रुतं वा सखाप प्रतिग्रहः। न दद्यात्तदा वदुः प्रामु

पात्स्वसाहसमिति। प्रतिगृहपदेन धर्माभिसंधिर्धनितः तदाहसरोतः वा वैवपुम्भ
 नितान्तं कर्मणा नोपपादितं। अणानाहुर्मसं पुन्र्मिरलोके परे च वेति। अतएव न
 अनरकमाहसराव। प्रतिश्रुताया दानेन दत्तस्या छेदनेन च। विविधान्नरकान्मा
 नितियं गो नौ च जायत इति। एतेन श्रौहादिना प्रतिश्रुतस्याप्यदानेन दोष इति
 सिद्धान्ति। धर्मार्थनाभावान्। दत्तस्य तु न प्रत्याहरणं स्वत्वस्य चित्तत्वात् न परस्व
 त्वस्य चोत्पत्तेः। अतएव धर्मार्थं प्रतिश्रुतमेव पुत्रादिदायनीयो नान्यदिता हका
 नापनः स्वस्येनाज्ञेनावा दत्तं श्रुतचित्तधर्मकारणान् अदत्तात् भूते दास्यस्त
 स्तु नो नात्र संशय इति। तु चित्तदायवादमाह गौतमाः प्रतिश्रुताप्यधर्मसंयु
 क्तापनदापादिति मीडश विधस्याप्यदत्तस्य प्रत्याहरणीयत्वेनैव प्रतिश्रुतं दा

नरुपास्तः। अतएव कात्यायनः प्राणं सेशवसापन्नो यो मां संतारयेदिहः सर्वस्व
तैप्रदास्यामीत्युक्तोऽपि न तथा भवेत्। पल्लवकयस्य सिद्धार्थमुक्तोचः स्यान्मृतिश्च
तः तस्मिन्नापि प्रसिद्धेऽर्थे न देयं स्यात्कात्यायनः। अथ प्रागेव रज्जुं स्यान्मृतिरप्यः श
नं वल्लान्॥ ६३ चैकारणा गुणमाहुर्गोर्गोपमानवुइति। नयेवारेषु स्यात्पृथु
धस्य दानेऽपि अवनवानासिद्धा निवृत्तिस्तत्त्वान्त्तु विवृतिवैध्यादिति पथा
रमनुः अदेयं पश्चादेदं गुणानियमश्चादेयं प्रयच्छति न वा सौम्यो रच छया स्यो
दाप्यो चोन्नमसाहसमिति कुटसादिभिराह ॥ कुटसादिभिराह ॥ कुटसादिभिराह ॥
कार्यः २८॥ सादिरागो वृक्षमाणा लक्षणा स्तोत्रोभादिना कुटेन कपटेन
परिष्ठास्य कुर्वन्ति न दानैर्वा सर्वं स्वापरायणं ताकार्यः। तथा च मनुः। लोभान्

हाभपोमेः आत्मा मक्रोधात्तु यैव च अज्ञानाद्वाल्पावाच्च साहसं विनश्यत्
 अतस्ति। तत्र मप्रतिमिभिर्नरेन्द्राहसराच। लोभात्सहस्रं हंसं स्तमोहात्सर्वं न
 साहसं। मपाहो मध्यमो रं दौ आसर्वं चतुर्गुणं। क। माहंशगुणं प्रोक्तं क्रोधादि
 पुगुणपर। अज्ञानाद्देशते एतौ चालिस्पाष्टतमेव त्विति॥ मोहो विपरितज
 ने। कासस्त्राभित्तापः। अज्ञानमसस्मप्यज्ञानं॥ चालिस्पंचात्मा॥ ज्ञानानु
 न्मादस्तिपावत्। शेषं प्रसिद्धं। दौ मध्यमावेक उन्नमसाहसं प्रथमसाहसं च
 तुर्गुणः। उन्नमसाहसराच। तदेव दर्शगुणं सार्द्धं सहस्रं दूषपर उन्नमसाहसे
 त्रिगुणं सहस्रं त्रयमिति। तत्र मूलोक्तं भूष्यन्त विषया सर्वभूष्यन्ते हेतो
 निदोषाधिक्यं अवगन्तुं पात्रवन्तु हिरण्यपादिविषयं अभ्यासेन सारव क

रसास्पांनुकुर्वाणांस्त्रीम् पद्मां धार्मिकोत्पः प्रवासहंऽपित्वा ब्राह्मणानुविवा
 सपेदिनि। प्रवासनमरणाविवासनंनु प्राग्व्याख्याने स ह्यदलपा सापेत्तपो
 गीश्वरः। एथक् एथक् इदं नीपाः कुरुह्यस्तान्तिगस्त याविवादादिगुण
 रं विवाहो ब्राह्मणः स्मृत इति। विवादादिवाद परजप निमिज्जा न।
 अपच सर्वोपि रं डो लोकि क प्रमाणो न दोष निर्णयेन द भावेत्वा समाहराज
 दे विक्कमस बो भूवेन पथाहमनुः पस्स ह्मणे त समाहा ह्मन्ना वा वपस्वसा
 तिगाः। रोगाणि स्मृतिमरणं कुरादा बो दमं च स इति। स भ्यदो वे रं डमाह।
 उक्तोचो पजीवेनां सभासा नावा २०॥ सभा उक्त लक्षणा स्ते प पुन्यो
 वमुपजीवंति तदा नैषामपि सर्वस्वा पाहारः कायः चकारादभ्याप वा

नानिर्वा सनेवाप्याह हस्यतिः। अन्वापवादिनः सभास्तथैवोक्तोचजी
 विनः। विस्वस्तवचक। श्रेयनिर्वासाः सर्वएवतइति। निवस्तिनचसर्वस्वापरा
 हाननतरेकापेउत्कोचजीविनोद्वयसीनानृत्तत्वाप्रवासपेदितिपोगिस्मर
 रगान। सभपपदंप्राद्विवाकस्यापुपस्तहारा। अनिरागीतेनुपयर्थेसंभेधेन
 रलोर्थिना। प्राद्विवा कोपिदंमः स्यात्सभाश्रेयविशेषनइतिकामापन
 स्मारागान। इदमपिमहापराथेअन्वासेवावेदितव्यमल्पविषयेनुपोगीस्वर
 रागहोभाइपाहापिस्मरनपेत्तादिकरिगाः सभाः एथक् एथक्दंमा
 विवादादिगुरादममिनि। अथापिविवादेदंउग्रसोति। तत्स्वरूपेचोप
 रिणहस्यति। तत्रैकेस्पोभपत्राधिकारगोदंडमारः। गोवर्ममात्रापिकाभुव

मयस्याधीकृतान्तस्मादनिर्गोचरायस्पष्टः प्रवृत्त्येवत्वधः ८१। गोचर्मवत्त्वमाणा
 लक्षणं तत्र मात्राप्रमाणापस्यासागेचर्ममीशान्तोपाधिकाभूत्तामेकस्य
 पूर्वमाचीकृतान्तकालाकृतकालगोच्यभोगान्नमाधिल्वंभीतांत
 स्मात्स्वोन्नमरार्गादधिभिभिन्नद्वयदानेनामोदपित्तौवान्यस्याधिपोद
 व्यातिशयलोभेनाधीकृतीन्त्वधः। आधीकरणोत्तसोपाधिकपरस्वत्वे
 नमास्वत्वप्रतिबंधेनाधातुरस्यामितुल्यतयाप्रयोगान्नानाधिकाभा
 न। पथारुकात्यायनः। अपिमेकहृषोपस्तकृपात्काप्रतिपक्षवेत्तानपो
 पूर्वकृतग्राह्यनन्तात्तीचौरदंडभा गिति॥ प्रतिपद्यवस्थेतिपावत। अ
 पमेवदंडः। आहितस्यानादानविक्रपोर्दन्तस्यामत्राधानविक्रययोश्च

विक्रीतस्यामत्र रात्राधानपोश्चद्रव्यस्य लभ्यमानत्वात्। प्रपद्येदिति स्वाम
 मपरोपादानाच्च अत्रापाधीकुर्यादिति वाच्यं तत्। एवमग्रेऽपि द्रव्यं गोचर्म
 मात्राधिकमिति विशेषणस्य द्योवर्ज्यमाह। ऊनाचेत्तत्रोऽशसुवर्गानि प्रः
 पुनर्गोचर्ममूनपरिमानाभुवमेकत्रापीह ज्ञाततोऽनिर्मोचे वा मत्रापीका
 रेति ददाति विक्रीणीति वा सषोऽशसुवर्गान् नृदे प्रः गोचर्मलहरा माह। ए
 कोऽप्योपापदुस्सन्नतरः संवत्सरफलं। गोचर्ममात्रासाक्षोऽगोऽस्तीत्येति
 वा वद। ८३ पस्यामुत्पन्नजीर्णादिफलं संवत्सरफलं। गोचर्ममात्रासाक्षो
 रणीपावदेकोपथेऽहमश्रीपात्साल्याधिका वा भूमिगोचर्ममात्राज्ञेपा॥
 एकस्योभपत्राधीकरणेकस्यासाविमत्तमाह॥ पयोर्निहितमत्राधिसौवि

वदेतां पदानयोः परस्परभुक्तिफलं तस्य वलात्कारं विना कृता ॥ २४ ॥ पराकश्चिदेकमेव
क्षेत्रादिकमेककालमेव लोभाति शयह्वयोराधी करोति तदा पयोस अधिनिहि
तः तयोः परस्परमायित्वे वये विवादे परस्परभुक्तिर्येना सर्वभुक्तास्तस्य फलं ॥ तस्यै
व समवति न पुनरभो नुरेते न तुल्यकालासिद्धौ भोगश्चाप्यवाप्तो जको न वि
द्यामात्रमिमुक्तं भवति पथा हृदयस्थितिः । क्षेत्रमेकं दृष्ट्वा वये दत्तं पत्न्यसमकालि
कं ॥ येन भुक्तं भवेत् सर्वतस्तस्य तसिद्धिमाप्नुयादिति । वयोदानं विजयोरुपलक्ष
णं । प्रदाने विजये चैवं विधिसंपरिकीर्तितं इति । तस्यैव शेषान् ॥ अमुत्र विशेष
वक्ष्यामः कालं भेदेनैकस्योत्तपत्तयानादौ न भुक्तिरहितापि पूर्वैव क्रियावत्
वन्ती । आधोपनिग्रहे क्रीते एवा नुवत्तवत्तरेति योगिस्मरणान् ॥ पञ्च ॥ अ

धिक्कृद्विधः प्रोक्तो जंगमस्मरस्मया ॥ सिद्धिरस्योभयस्यापि भोगोपपत्ति
 नाशयेति नारदवचनं ॥ तत्र तुल्यकालाधानद्वयविषयं नार्हस्यमेतत्तु वाक्यत्वा
 न् ॥ अगथाविसामास्यनुभुक्त्वा प्रावत्येतुल्यकालाधौ विशेषवचनार्थक
 त् ॥ एवं चापेः स्वीकरणात्सिद्धिरित्यस्य फलमाधौ प्रतिग्रहे क्रीतं तत्पुनः प्राप्य
 कारणान्नाक्रिपासापूर्ववत्त्ववन्ती स्वीकारहितानुपूर्वानवलवन्तीति विवृतम
 चार्थे स्मरत्वा परविरोधा ॥ द्विसंज्ञकथा हि उत्तरक्रिया प्रवल्यापवादपाध्यादो
 र्वातुवलवत्यै मुक्तं न स्याच्च भुक्तिभवेनाप्रावत्येतत्तत्तस्यापि प्रतिग्रहसंगो ना
 पवादत्वासंभव इति पूर्वग्रंथविरोधतः ॥ आगमेपि वलवत्यै भुक्तिस्तोकापि प
 त्नोऽमेत्पूर्वापरकालापरिज्ञानेन तस्मिन् परिज्ञानेन विगुणोपि पूर्वकालागम

यवलवानिमुत्तरग्रंथविशेषश्चेत्यास्तां हृदयिरोपेन॥ भुक्तिर्लेख्याद्युपलक्षणं॥
 आपानं विक्रयोदानं लेख्यसास्त्रं ननु पुनरुक्तं किं फलनिवेशेन लेख्येन तत्रापहा
 रकमिति कात्यायनस्मरणान्न॥ अथ मर्थः॥ एकस्यापौ सादित्वाः संति अथ सप्तले
 ख्यं सप्तकावाभिन्नकालं वा तत्र लेख्यं बलवदिति॥ २॥ लेख्यसिद्धताविशेषेपि
 स एव अनिर्दिष्टा च निहिष्मेकत्रयविलेपि॥ तत्र विशेषलिखितं च पक्वात्पाप
 नो ब्रवीदिति॥ परेकस्मै नाममात्रेण भ्रातृत्वं न प्रदर्शितं स गम्यस्मै तस्य दर्श
 नं॥ तत्र प्रदर्शितमेव बलवत्॥ पुनैकस्मै प्रदर्शितं स गम्यस्मै लिखित्वादत्तं न च
 लिखितं बलवदिति॥ पत्रं तु पोशा मोम पाखोलं च व्यस्तमेव धकृतं तु तत्रास
 न्नं न बंधक इत्याह स एव॥ पद्यं तु दास्य विधेयं तत्र दर्शितं च निर्दिश्यते॥ आकाश

भूतमादध्यादिदृष्टेनैवतेदध्वेदिनि। इदंचसमकालेभिन्नकालेवाधानादिद्वये
 समाने। एवंभुक्तिमात्रस्यप्रावृत्त्यप्राप्तावपुनरादमाह। चलात्कारंविनेति। पृथक्
 भुक्तिर्वलात्कारस्तुतानभवति। तदाप्रमाणंअमृथात्प्रमाणमैव। भोगविशेष
 येनविशेषमाह। वशिष्टः पृथक्दिवसेनौतुभोक्तृत्वापावृत्तागतौविभज्याधिसंमं
 तेननभोक्तृत्वरितिनि० श्रुत्वापरिणामेनिनासमसहेत्यर्थः। आधानवि
 क्रययोसमवायेपाहसएव। पृथक्तरमाभपापविक्रीणीतेतुतं पुनः किंमतेयोर्व
 लीपमानाप्रक्तंनवलवत्तरमिति॥ अपमर्थः पृथक्पृथक्मादिनंगृहादिजह्न
 मरत्वेवपरिस्वामी तदमस्यविरक्तीणीतेतवोदाजदाधानोवलममनोनक्रेता
 पावहूनस्वाभमाधानुरेवहिनेस्वत्वात् विक्रेतुश्चपावह्यापान्तरधनदानंस्वत्वा

भादस्वामि विष्णुपतुत्पत्तान्। आधानविष्णुपदानानां योगप्रवेष्वाहसखवा। कृतं प
 त्रैकदिक्सेदानमाधानविष्णुपं॥ त्रयाणामिति संदेहकथेतत्र विविक्तं पेत्॥ त्रयो
 पितृद्वयं धर्मविभजे पुंशतः उभो चार्थानुसारेण विभागेन प्रतिगृहीति। उभो
 पतिक्रान्तौ अर्थानुसारेण दत्तधनानुसारेण भागद्वयं गृही पात्राप्रतिगृही
 रत्नीपं भागमित्यर्थः॥ भोगस्पृष्टिपावत्तदेतौ रभावेन निश्चरणाप्रविष्टिपात्रांनु
 त्पवत्ततपाश्चर्यतरस्याश्च विवाधं योगोत्तरवकासात्तान्मात्रस्याप्यसत्त्वान्॥
 तदेतदप्युपापिकमूल्याधिविषयं त्रयाणामप्युत्तमं वाच्यं धर्मणा दमतरोधन
 गृहीतारमततरश्चापि प्रतिगृहीतानुन किं विद्महे पदस्य स्पर्शपदार्थान्नैनादेय
 त्वादिति॥ आगमसिद्धौ भोगो हेतुरित्युक्तं भोगः पुनः इकीदृशः प्रमाणा मित्य

नञ्चार॥ सागमेन न भोगेन भुञ्जेत्सम्पत्पदानुपत्तम् ॥ आहर्ज्ञा लभते तत्र नापहर्षे तु न
त्सु चित् ॥ ८५ ॥ स्वत्वे हेतुः प्रतिग्रहकृपादिरागमस्तेन सह वर्तमानः सागमस्त्वादशेन
भोगेन सम्पत्प्रमर्षि संनिधाने निः ॥ प्रतिरवमविष्टे देन दीर्घकालं पत्येवादि कं भु
ञ्जेत्तदाहर्ज्ञा भोक्ते वलभते न केवलं भोक्ता तदपहर्षे शक्यते अप्रमर्षः ॥ परदे कस्मि
न्नेव तेने कश्चिद्भोगमात्रं प्रदर्शयति ग्रामस्तु विशिष्टं भोगं तत्र विशिष्टभोगस्यै
व प्रामाण्यं न केवलं भोगस्य वलभीत्यादिना पितृसंभवात् ॥ अमरवभोगं केव
लतोपस्तुकोत्ते पेन्नागमत्सु चित् ॥ भोगछूलापदेशेन विज्ञेयस्तु तत्स्वररतिस्म
रति ॥ अतश्च सागमो दीर्घकालो निरंतरो निराङ्कोशः प्रमर्षिप्रमत्तश्चेति पंच
विशेषा विशिष्टो भोगः प्रमाणमिमुक्तं भवति ॥ पदाहव्यासः सागमो दीर्घव

लक्ष्मविष्टे दोमरधोसितः प्रत्यर्थि संनिधानं च पंचांगो भोग इत्यत इति॥ सागम इति
विशिष्टोपादानं दीव्यं कात्वारि विशेयानेन तस्मादेव सागममहीनस्य भोगस्य न
ग्रामास्यमिति दर्शयितुं यथाह नारदः आगमेन विशुद्धेन भोगोपातिप्रमाणाने।
अविशुद्धागमो भोगः ग्रामास्यमेव गृह्यतीति॥ अतएव विनागमं नुपोभुक्ते बहु
महशतामपि॥ चौरदंडेन तेषां पदं डेपत्तुं यिचोपतिरित्यनागमभोगे दंडोपि स
पते। पत्न्यपदि नागममन्तं भुक्ते एवं स्थितिर्भवेत्। नतच्छाकपुमपाहन्तं न मा
त्रिगुणपुरुषा गतमिति॥ तदपि शतवर्षां पिकालात्पेनागमोपलब्ध्वा संभवार
मेतन्मुपलभ्यमानं भागमं विनेति। आख्येयं। आगमविना भोगसहजैरागि
स्वत्वानुसृजैः पापविशिष्टो भोग उपपादितः स कुत्र प्रमाणा मित्यत आह। विन

भुङ्क्ते न पट्टं वं भुङ्क्ते पाचरेण धर्मतः ॥ तस्मिन्नेतेनावाच्यो सो भुङ्क्ते पात्राग्नेहि तस्य न
 त् ॥ ८६ ॥ पट्टं वं गृह्ये जादि पिता भुङ्क्ते तस्मिन् पितरि प्रेते सौ पुत्रः कुन स्वपेदे ते
 जादिसंस्तुमिति न ववाच्यो नाभिषोऽप्यः हि पत्तो भुङ्क्ते राचपत्तो विपत्ते पेना सो भु
 ङ्क्ते पाचारः प्रतिगमस्तेन पितरं कृते न भुङ्क्ते पावस्व पितरसाधारण पाधर्मतो वलं च
 लादि राहिमे न तस्य पुत्रस्य तस्यागो पितरं गृह्ये पिता महस्याप्युपलक्षणां न
 ल्यन्यापत्वात् ॥ अपमभिसंयिः पितरं पिता मह भुङ्क्ते देवादि कं भुङ्क्ते नः कुन
 स्वपेदे ते जादि कामित्यभिपुङ्क्ते अस्मकस्मात्तु स्यात्पि पिता मह न वौ भु
 ङ्क्ते न पामपापि भुङ्क्ते न इत्यागमं निदिशेत् ॥ न जागमाभावश्च निवेसति रं म
 स्तदाभावे आगमादुत्तुह्यो पितरं मः क्वितु विशिष्टभोगानुद्धारणो यथा

हृषीकेशः श्यामस्तुक्ततोषेनसोमिपुनस्तुमृदुरेतु॥ ननस्तुनस्तुनोवाभुन्नि
 स्तत्रगरीपसीति। प्रथमेश्यागमः द्वितीयेतृतीयेचपुरुषेभुन्निरेवदर्शनीयाः परं
 तृसागमाः श्यादौतुकारागदानंमध्येभुन्निस्तृसागमाः कारागभुन्निरेवेका
 संततापाविरेतानीतिनारदस्वरगात्। श्यादौप्रथममध्येद्वितीयेचपुरुषे
 सागमाः श्यागमज्ञानसहितश्यागमज्ञापकज्ञाशैतकासावनः प्रनष्टाराम
 लैख्येनभोगारुढेनवादिना। कालः प्रेक्षासंदानां वंकीर्त्तवीर्यानि संसदिति
 प्रनष्टमागमस्यत्रपादे लैख्ये पञ्चपुरुषैर्नभोगमात्रप्रमाणानामुक्तस्याह
 द्वाएतावत्तात्त्विकसमसंमतिश्चादिभिर्वैपाचभुन्निचितिवन्तव्यमित्यर्थः
 चतुर्थेपुनः पुरुषत्रयागताभुन्निरेवप्रकाराणां गमाज्ञानाभाविपिपरंतुना

गमत्वा ॥ ७० ॥ निश्चये विरंज नम विज्ञाने भोगं भोगान्न चालपेदि त्रिकात्मापनस्य
 रणान्न ॥ अविज्ञानमा नागमत्वेनेति शेषः सागमेति दीर्घकालत्वादीनां चतुर्णां
 मवि विशेषणानामुपलक्षणं तादृशस्यैव स्वत्वावभिचारिणोत्तेन प्रामाण्यान्न
 आगमज्ञानस्य च विद्यापवादमाहः ॥ ७१ ॥ त्रिभिरेव नुपायैः पुरुषैर्भूषा विधिः ले
 र्वाभावे पितृगतं चतुर्थः समवायुपात्तः ॥ ७२ ॥ पाभस्त्रिभिः पुरुषैः पितृपिताम
 हप्रपितामपैर्पया विधिप्रतिग्रहयोगमएवं के दीर्घकालमवच्छिन्नगतिस्व
 समस्तनपाभुक्तानां भुवमागमकाले र्वादिभावे पितृचतुर्थः पुरुषो विशिष्ट
 भोगमात्रेणैवाग्रमुपात्तः ॥ यथाह त्तरस्यति ॥ स्यादरेषु विचारेषु भुक्तिस्त्वै पुरु
 षीवप ॥ स्वतंत्रैव हि साते पाप्रमाणं स्वार्थनिर्णये ॥ ति ॥ स्वतंत्रावरमूलभूता

गमनिश्चयानपेक्षेत्तस्यार्थः पञ्चारुकात्पावनः मुक्तिस्तद्विधिप्रोक्ता सागमाना
 गमान्मया ॥ त्रिपुरुषीपास्वन्तर्वाभवेदस्यानुसामगमेति एतेन त्रिपुरुषपपंममा
 गमज्ञानपेक्षाचतुर्थं नूनं सन्मुक्तं भवति चि। पुरुषीमस्मान्न कालोपलक्षणा
 मस्यैकवर्षाभतरेपि पुरुषप्रयापगमसंभवादिनीये चैव निरामयाः मुक्ते प्रा
 मारणप्रसज्येत श्रुत एव व्यासः वर्षादि विंशतिर्भुक्तास्वामिना व्याहृता सनी
 सा तेषां पौरुषी भुक्तिर्हि गुणा च हि पौरुषीः त्रिपौरुषी नु त्रिगुणा न तत्रान्ये षण्
 गमरतिविसृष्टा पिंकी पौरुषी त्वाहवहस्यतिः पिता पितामहोपस्य जीवे च
 प्रपितामहः त्रिशत्सपापा भुक्तानुभूमिरव्याहता परैः भुक्तिः सा पौरुषी
 ज्ञेया हि गुणा च हि पौरुषी त्रि पौरुषी च त्रिगुणा परतः स्याच्चिरं नीति

पंचविंशत्समापौरुषीति वा। चर्कोणिपंचविंशत्तु पौरुषो भोग उच्यते इति स्म
 रंत एतत्॥ एषा च पद्माणा मुत्तममध्यमाधमते नयवस्थानत्रयवर्षिकभु
 न्निपत्त उत्तमः सप्तमादिवार्षिकारणा साक्षिराणवहुमुपलब्धेः नवति वाषि
 कभुन्निपत्तो मध्यमः सप्तवार्षिकसाक्षिकरणं कर्णेनोचलं पंचोत्तरशत।
 वार्षिकभुन्निपत्तस्तथमः पंचदशोत्तरशवार्षिकसाक्षिराणवहुमुपल
 ब्धेरिति। अत्रापवादमारुह्य हस्यतिः॥ भुन्निस्त्रिपौरुषीसिधेः सुरेषां नात्र संश
 यः अनित्यज्ञे सपिडात्वे सकुल्या नाम सिद्धान्तो नित्यः॥ असपिडानां त्रिपौरुषी भु
 न्निः॥ स्वतन्त्रगमिकाभावति सपिडानां त्रिपौरुष्यपि भुन्निर्न स्वतन्त्रगमिके
 त्वर्थः॥ तत्र पूर्वभागस्य वदामाणां त्वात्॥ उक्तस्य पशुचातदस्य कश्चिदप्यव

दमाह। नखिनो अंगिनो वै च दंष्ट्रिणा मातृतापिनं। हस्तस्वानोतथा नेषां च पेहं ना
 नरोषभाक्। ८८। नखिनो व्याहृदयः अंगिनो गोमतिरिक्ताश्च जादयः दंष्ट्रि
 णो वराहदयः एतेषां हस्तश्चो नाश्चो कामेष महिषादीनां चानतापिनामान
 नमायंतीत्यानतापिनस्तेषां मारणाभिसंपिनाभावतावयेहं नुर्नरोष एति दोषाभा
 वकीर्त्तनचदगभावाथे। मनुष्यमारणादङ्गस्यापि ह्युचिदपवादमाह। गुरुचाल
 त्तो ब्राह्मणवा बहुश्रुतः॥ श्रानतापिनपापामहमारेवा विचारपन्। ८९
 गुरुवापो च ह्यमाणलक्षणाः बलशालीः शान्तः। ब्रह्मपूरीतिका वरः बहु
 श्रुतः स एष बहुश्रुतौ भवतिः लोके वेदे वेदांगविद्याकोवाकोतिहासपुरा
 णकुशलादपेक्षस्तदुत्तिरवाचता रिशता संस्कारैः संस्तनस्त्रिपुक्कर्म

स्वभिरतः सप्तुवासा मपाचारिके धृषि विनीत इति गोतपो न्न लक्षणो वा स एत
 पद्यपि बहुश्रुत इत्यनेनैव वा स एत पलक्षितस्यो या पती द्विपत्वेन ब्राह्मण
 स निरीति ब्राह्मण इति वक्तुं पुनरुपादानं मे षममन्नममाततोपिन वृत्तमाणा
 लक्षणं पारणा मिसंधिना आयेत पपे हेतु न वेत्ति चार पुन ह्या देवः ना
 पं विधिरागम प्राप्तान् ॥ नायातता पिमा गते पला पणं पुद्गे ह्यनं चा प्राप्त मि
 ति नियमः अह न न दोष श्रवणात् ॥ पापमेवाश्रयेदस्मान् हत्वेता नातता पि
 न इति ह न न दोष श्रवणात् ॥ आतता पि न मुक्त एतन्न स्वाध्याय संपुतः पो न
 ह्या ह्यः प्राप्तो स्वमेधा फल लभेदिति गार्हस्पत्ये अह न न फल श्रवणात् ॥
 अनेन आत्मरक्षण विधिति क्रम दोष एवा स नियम स्पशे इति निरस्तः ॥ फल

दोषयोः परस्परविरोधान् । नापि परिसंख्यात्तैर्द्वयस्यानान्ततापित्त्वनननिषेधस्य हि
 सानिषेधकसामान्यसाक्षेनेव प्राप्तवान् । किंच आवापंचप्रवक्तारं पितरं मानं
 गुरुं । न ह्यमाहुः स्रणाप्राश्नसर्वोऽत्रैव तपस्विनरनिः । मनुवचनमानतापि हि सा
 निषेधं विनानर्थकमेव हि सामान्यसाक्षेणैव निबद्धत्वात् । अथ मम
 वापानिशपबोधनार्थमिदं न स्थापि प्रायश्चित्तं गौरवैर्लोवसिद्धत्वात् । नापि
 प्रतिप्रसवः नानतापिवपे दोषो मनुजो जा स्रणवधादिनिसुमं नृनामवापि
 पर्युदाशान् ॥ अथ नानतापिवपे रत्ने कुं दोषो मनुजो जा स्रणान्तान्
 प्रापिश्चित्तं कुर्यादित्यग्रेन नाश्रयावुविहंरनीयमेवं भूचुपकारणो ना
 र्थस्य पूर्वोक्तवत्त्ववपप्रापश्चित्तपवादः । अतं हि नीपस्यानानतापिवपे

दोषप्रतिपादकत्वेन नोपसृगोच्चास्त्राणाहेतुकप्रापश्चिन्नागज्ज्ञानप्रतिपादकत्वं
 मिति भवदेव व्याख्यानुशरणं कां पानमांस्तानावदस्युगोच्चास्त्राणादिति पागे दोष
 सत्रेति हि नोपसृगज्ञानये कं दुःपरिहरमेव। सर्वमज्ञानतापिवये प्रापिश्चिन्नवि
 धानादेव दोषसिद्धिः। किंच नानतापिवय इति॥ सर्वोक्तब्रह्मवथ प्रापश्चिन्नापचा
 दोषिनश्चरते। द्विगवेतमपि गोविधं न ह्माह्वैकदाचन॥ ह्मातुप्रहरं नैवैच्चास्त्राणां
 दपारगं। कामनोपि चरेद्दीरहादशाह्वप्रवृत्तेन शुभमिति भविष्योपुष्टाणावचनविरो
 धान्॥ प्रापमेवाश्चपेदस्मान्दत्तेनानामापिन इति गीतवाक्यविरोधाच्च न वमरण
 निप्रापश्चिन्नापचादोपमिस्यपिसम्भं॥ ह्मादशवार्षिकस्यैवोपक्रामान्नसमा
 दिदमेकमेव स्रवं मंनयते न गोच्चास्त्राणानिरिक्तानतापिवये दोषाभाव इति सर्व

वचनानामपि रोधः गुर्वादिपरंतु कौमुतिक्रमापेन व्याख्येयं। अतएव कात्यायनः।
आततापि निबोक्तुं हेतुपः स्वाध्यापनमनः वपस्मन्नुनैव स्वात्मापैहीनेव धोभृशुः
उद्गातामातुपापानाहेतुर्दोषो न विद्यते। निहृत्तानां यथा रंभाद्गुरुणा न वपस्मन् इ
तिः उत्कृष्टे वपविषेधाहो धोभवति परं स्वल्पः कामकृते विन च ह्यदशावापि न
स्यैवाश्नामायापादौ नु सर्वथैव दोषाभस्तत्र हेतुर्न कुरुमानामिति। ननु ह्येते
पथाहननारंभा निहृत्तानामिति ननु हेतुस्तत्रानामपि यथाप्येव स्वल्पगुरुणा स्वधीने
ति। तेन च० अत्रैव ज्ञास्यतामसवये अहत्यापीति च वचनात्ता नापि विषयं। न
स्मादंडप्रापश्चिन्नाभावापामनुज्ञानमात्रमेतदिदमपि पलापनाप्यसंभवे वो
नयं। सर्वतएवात्मानं गोवावेदिति अज्ञैरित्यलं विस्तरेण उक्तामप्यनुमानस्य

प्रपोजनमाह। नाननापिवयेदोषोहं नुर्भवति कश्चन। प्रकाशं वा प्रकाशं वा मयुस्त
 न्मयुमृष्टति। २४० गोत्रास्वराभिरिक्ता ननापि नावयेषिरुतुः कश्चन रं ड स्प प्रो प
 श्चिन्न सवा प्रपोज कौदोषो न भवति पुनः प्रकाशं वा स्त्व प्रपोगादि निमिन्न म प्रका
 ममिचारादि निमिन्नं वा न स्वातन्त्र्यापिनो मयुहं नुर्भवति। नाशयति म पुनः पु
 रवोहंति अहं नुर्भवेत्तैव रम्ये वादः यथा ह ह स्प तिः। नाननापिवयेहं ना किं स्ति वं प्र
 पुपान् क्वचित्। विनाशार्थि न मापो न ह्या न प। न प। रा ध्र पा दि ति। आतन्त्र्यापि ल
 त्तरामाह उपनासि विषाग्निं च शापो घ्न करं न द्या।। अथ पूर्वाने न हं नारे विष्नुने चै
 वराजशु। २४१। भार्पाति क्रामारां चैव विधात्या आतन्त्र्यापिनः यशो विन्न हरा न म्या
 नाह भार्पात्यं कारणा न। २४२। उघना प्परवाथार्थं मुघामिनाः असि विषाग्नि यो पे न

सौतथाहं हनिहिं हानामप्येषापेके को घामाने नाना नापि नाशायो निहासं शकं वाक्यं
 नदभिधानापो यतो नामो घमिनः कुरोये नासोः । तथा शाया र्थं हि मुनुयः स जलपाणि
 मुघ्यन्ति । अर्थं वर्णा विहितमर्थं वर्णमभिवादि । ते नाहं नाहनं न प्रहन्तो नानीन वि
 पो नापि भावि क्रिप उद्यता स्वादि स्वाभिवाहा रात्रः । एवमप्यत्रा मुनु संपेयं । राजसुपि
 शुनं परदोष निवेदकं विवादमंतरैः । भायं पिरकीया मननुरन्ता । मति क्रमि तं वला
 भोक्तुं शीतमस्मासौ तथा एता नाना नापि नो विद्यान्तमैति पचपयिष्ट संख्यानुवाद
 नपरि संख्यायतो पशोरु हरः परत्कृतं ग्रंथादः । स्वत्कृतं नै नरत्वापकः विज्ञं पनं नह
 पर्म हरत्कृतं गादिभेदकः । अर्थो गृह्ये त्रिदिक्क हर औत्पादी न न्यायान्ता नापि न
 धर्मत्ता । आहुः पथा हवशिष्टः । अग्निदे ग रद औव शस्त्रपाणि र्प नापरः । द्वे त्रदा

एहरेवैवषडेतेआतनापिनः मस्यपुराणे॥ गृहहोत्रापत्तारतथापत्यामिणमिनं॥
 अग्निदंगरदंचैवतथावाभ्युपनायुधः॥ अभिचारचकुर्वाणंरजगमिवयेसुनंरं
 हिक्कयितानोकेपरमैरतनापिनः॥ त्वद्वाशिष्टोपि॥ उद्यतासिः प्रियापुंषोधान
 रत्नागरप्रदः अथर्वहंतातेजोवुः षडेतेआतनापिन इति तेजोप्रोपघादिपापने
 नब्रह्मतेजोनाशकरतानिनिमित्तान्मनपक्षनाएवस्यातेतपित्तंविदधानि। पथाका
 म्पापनः अनाहारितरर्कोयस्तपराधेप्रवर्ततेः प्राणद्रव्यापहारेचप्रक्षत्तस्यातनापिने
 ति। एतेनप्रमपकारकवयैद्येकारवपरंतुस्वल्पः एवमाहारयेयस्तनियतस्यात्सदे
 वभाक्॥ ५ आघः सोप्यसत्कारीरर्धेतिविनयो गुरुरितिस्मरणम्। उक्तमध्यायमु

प्रसरति। उद्देशनस्तकस्थेनोपरेदं विधिर्मया सर्वेषामपराधानां विस्तरादतिवि-
 स्तरः ८५३ ॥ हेपरेत्कार्यं कार्यधारणादौ ह्यनेमया भगवता विस्मृता ते तु
 भ्यं सर्वेषां अवहारपरद्वयोजकानामपराधानामुद्देशतो नाप्रगृहं विस्तरा-
 त्कार्त्तनानि विस्तरे विस्तरमतिक्कान्तोति संक्षिप्तः। स्वल्पैः शब्दैर्हेपविधिः क-
 थितः अनुक्तदंडेषु पराधेषु कथमित्यत आहः ॥ अपराधेषु चोक्तैः शान्ता जाति-
 धनं वयः दंडप्रकल्पयेद्वाजा संमंत्रास्त्रगौः सह ८५४। येषु पराधेषु कृत्वा पाव-
 णादिषु परादंशो नाभिहतः। तेषु मेव च जनस्थितिर्वैवित्र्यादुत्पद्यमानेषु जाति-
 स्मरणात्वाहिकधनवत्त्वावयोवांस्तु बार्हकादिचकाराद्देशकालवल्सक्त-

मपि ज्ञात्वा ब्राह्मणैरभियुक्तैरनियुक्तैश्च स ह सम्पद्भ्यो न विद्वान् एव मयः
दमनक्षमं प्रकल्पयेत् यथा ह योगीश्वरः ज्ञात्वा यशश्च देवाश्च कालं
मथापि वा वयः कर्म च विज्ञेयं च दंडं दंडेषु पातयेदिति उक्तं दंडविधे
शेषमाह दंडं प्रमेचय नंदं दंडाद्विगुणं दंडमावहेत् नियुक्तश्चाप्यपो
द्वानंदं कोटी नराधमः ५५ यो दंडाधिकारो ज्ञानियुक्तः स च दंडः
उचितैर्वा मुच्यते दंडानां दंडानां दंडा न ह्येतां च दंडं करोति तदा सौ दंडः स्यात्
वानंदं दंडाद्विगुणं दंडं दंडः बंधने तु विशेषमाह योगीश्वरः अवध्यं य
वद्भाति वध्यं यश्च प्रमुच्यते अप्राप्त्या वहा रं च सदा येषां दममुत्तममिति
ज्ञाप्य प्रत्यवायमाह मुनिः यावानवध्यस्य वधेतावान्वध्यस्य मोक्षो

धर्मेन्यतेर्दृष्टो धर्मस्तु विनियद्यत इति प्रायश्चित्तमप्यत्राह वशिष्ठः दंडो
 गेराजैकरात्रमुपवसेत्त्रिरात्रं पुरोहितः कृद्मदंडपदंडने पुरोहितस्तुर
 राजेति अन्यायगोही तस्य दंडस्य प्रतिपत्तिमाह योगीश्वरः राज्ञाऽन्या
 नयो दंडो गृहीतो वरुणाय तं निवेद्य दद्याद्विभ्रेभ्यः स्वयं त्रिंशद्गुणीकृत
 ति दुर्दृष्टव्यवहारोऽपि पुनर्द्रष्टव्य इत्याह सराव दुर्दृष्टौ स्तु पुनर्द्रष्टव्यव
 न्नयेण तु सभाः सर्जा यनो दंडा विवादिगुणं दममिति १५ यथा तैदंडानुव
 फलोक्तिं वाजेनोक्तमुपसंहरति यस्य चौरः पुरेनास्ति नान्यस्त्रीगोन
 वा कृ नसाहसिकदंडो सराजा शक्रलोकभाक् १६ यस्य कृत्रः पुरेराष्ट्रे चो
 रहादिककापुरुषसाहसिकदंडनाशकास्तदंडमयेन न संति सराजा प्रा
 कभागभवतीत्युक्तदंडविधेरुपसंहारः १६ इति श्री० विष्णुविवृतो श्रीमत्

एवंपंचमेनर्णादाभातिरिक्ता निषदातिदंजमिधानमुरवेनयत्वापेदातीषष्ट
ध्यायेत्तुणादानंनिरुपयति॥ तत्स्वरूपमाह नारदः॥ त्रुणां देपमदेयंचयेनय
वपथाचपन॥ दानग्रहणधर्मश्च त्रुणादानमिति स्मृतमिति॥ न च्चात्तमर्णो
देपादेपाधिकारकालप्रकारः१ चविधा उन्नमर्णो दानादाने द्विविधे न चोन्न
मर्णास्पादानविधिमाह॥ न दाने पापितरेषां॥ अथोन्नमर्णो धर्मरागपथा
रत्नमर्थगृहीयान्॥ १ अथेत्यधिकारः उन्नमर्णो त्रुणाप्रोक्ता अधमर्णो ह
राग्रहीतुर्पथादन्नपपासंस्थापपाहृद्वापपापरिभाषपापहृत्संरत्नं न त्रये
वगृहीयान्॥ त्वद्विपरिमाणमाह॥ द्विकं त्रिकंचतुष्कंचकंशतंचरणानुक्रमे
ण प्रतिमासं॥ २॥ द्वौ बृह्दिदीपतेयस्मिन् शतेन द्विकंशतमेव त्रिकादिशतेषु

तदस्मिन् न हृष्ट्यापलाभः। शुक्लोपदादीपत इति कन॥ शतेहोत्रीनवतुरष्ट्यं च पंच
 ब्राह्मणादिवर्गा दधमर्गा मृत्तिमासमुत्तमर्गो द्विगुं स्त्रीपान्॥ इपंचवधाल
 ग्रेकेप्रयोगे च द्विः। सवंधकादो नुविशेषमाह व्यासः सवंधे भागग्राशीतः
 पाष्टो भागः सलनके। निराधाने द्विक् शतमासलाभ उदाहृत इति॥ संपंच
 द्विः। प्रतिमासं गृह्यत इति कालिका। अथापि तिष्ठो नारदे नोक्ता कापि का
 कालिका चैव कारिणा च त्रया पर॥ वक्रद्विश्च शास्त्रेषु तस्य द्विचतुर्विधे
 ति। तस्य चतुराग नष्टाह स सर्वं। कापाविरोधि नो शस्त्रमर्गा पारादिका पिरि
 का॥ प्रतिमासं श्रवन्ती द्विः सा कालिका मता॥ द्विः सा कारिणा नाम
 पृथिवी केन स्वपक्वता॥ बृहद्विपुनर्द्विश्च कर्म द्विः सदाहतेति। अत्र वि

शेषमाह हस्वतिः॥ हृदि श्वन्विधाप्रोक्ता पंचाध्यायेः प्रकीर्तिता। हृदि धामैः स
 माख्याता त्वतः स्नात्वि बोधन॥ कापिका कालिका वैवचक हृदि स्तथापण। का
 रिता वशिखां हृदि भोगलाभस्तथैव च। कापिका कर्म संपुत्तेति विशेषः॥ अन्म
 दुत्तेन समाने॥ प्रसुरे गृह्यते पानुशिखा हृदि स्त सामाना गृह्यते यः शरदं चैत्र
 भोगलाभः प्रकीर्तितरति। पदा वुशिखा हृदिः कापिकेव पण पदादिकं पि
 केनिल स एतदा पंचपा पदानु कर्म कारण कापिका त्वत्करणं तदा। षोडशर्थः
 नेषो भोगः शरो धाम मितिका रिता हृदि माह। सर्वे वर्णा वास्व प्रतिपन्ना हृदि
 द्युः॥ ३॥ सर्वे ब्राह्मणा दपो धर्मणाः स्वप्रतिपन्ना स्वेष्टपाणी कृता हृदि सर्वे
 बुवर्गेषु दपुर तु हृत्ता वषिवर्णा ग्रहण मनुलो मज्ज प्रति लो मज्ज प्राप्तर्य। पथा

हयोगीश्वरः। दधुः सक्तनाहृदि सर्वसर्वासृजानिषिद्धिः। अधमर्णविशेषेण तद्वि
 विशेषमाह स एव। कातरगास्तदशकं सासुद्राविंशकं शनमिति। अक्तना
 मपि त्वद्विमाह॥ अक्तनामपि वत्सराति क्रमेण यथाविहितं॥ ४॥ सर्वसर्वेषु
 पाविताद्यो वक्तनामपि त्वद्वि संवत्सराति क्रमेण यथाविहितं हि कशनादि क्र
 मेण दधुः यथाह कासापनः योपाविन कपादायन मरुत्वादिशं ज्ञेयं॥ ५
 हूं संवत्सरात्तत्सतत्तु नं त्वद्विमा प्रयातदिति॥ एतच्चाप्रतिपाविने प्रतिपावि
 ने नुसारवाह॥ कृतोद्धारमरुत्वा योपाविनस्तदिति ज्ञेयं॥ ६ हूं मासत्रया
 त्त्सतत्तु नं त्वद्विमा प्रयादिति॥ कृतोद्धारपविनका॥ देशातरगमनाभावेन
 पावनकालादेव त्वद्विमा सरुएव॥ सरुणे निस्थितो यत्कनदयाद्याविनः

क्वचित्॥ नततो कारितां हृदि मनि च्यंतं वदापयेदिनि। ततो पावनकालान् श्री
 निरत्ने तु वत्सराहं हृदि माह नारदः न हृदिः श्रीनिरत्नानां दपा वत्सा कारिता क्व
 चित्॥ अनाकारितमप्युद्धं वत्सराहं हृदि वर्द्धनश्नि। पाचिते तु तस्मिन् नर्वागापि
 हृदि विशेषमाह स एव। श्रीनिरत्नं तु यत्किंचित् नव वर्द्धमपाचितं। पापमानमद
 नं वै हृद्धं ते पंचकं शतगिनि। अथापि पावनकालादेव हृदि॥ अपाचिते तु स
 एव। परापे गृहीनानुपोम्यं भूतिमा सोदंडोपश्च प्रकल्पितः। स्यादा नादिक
 पशा वर्द्धते नाचि वादीता इति परावम्यो हृदि भावः प्रवासप्रतिपावताभावेमा
 सेत्सोपथावस्थाने प्रतिपावप्रतिपावनाभावेव ज्ञेया। अथाएवं कान्ते वचन
 विरोधापत्तेः संवत्तोपि। न हृदि स्त्रीधनेत्यामे निहि मेव पथास्थिते। संदिग्धे

प्रतिभायेव पदिनसास्वपंकनेति। स्त्रीपुनेअणत्वेनगृहीतेलाभेकीनस्रवस्य
 वस्तुनः देपुनेनस्त्रीकृतेपथास्थितेअणारवेर्त्तिने। संदिग्धेअनिर्णीतेअणा
 दौप्रतिभायेप्रतिभुवादपेक्कविहृद्वापवादमार॥ आधुपभोगेहृद्वाभावः५।
 गृहीतेपुनेविस्वासाद्यमधुमर्णे नोत्तमर्णस्रवहस्तायीपसेसाअधिः न
 स्त्रहाणमारुवारदः॥ आपिक्रियतइत्यादिसाविज्ञेयोद्विलक्षणाः॥ जगत्प्रस्था
 वरभ्रेवसपुनर्हिनिधुःस्मृतः विस्वासाद्येर्णे शोधश्चस्रवुनर्हिनिधुः स्मृ
 तः॥ कृतकालोपनेयअपावहेपोयुतस्तथा॥ सपुनर्हिनिधुः शोन्नेागो
 प्याभोगस्तथैववेत्ति। अणाः शोधपस्यासोअणशोधश्चअणाशोधनार्थ
 इतिपावत। कृतेपरिभाषितेकालेउपवीयतेमोच्यतइति कृतकालोपनेयः

पाववहेपंपावहरागदानंस्यापिनेपावदेयोघनः गोप्योगोपनीयः भोगपोभा
 हः। तत्रगोप्यसाधैभोगोउत्तमर्गोबुद्धिनंलभेतेत्यर्थः यथाहयोगीश्वरः। गोप्याधि
 भोगेनोद्धिरिति। मरुतिभोगइदस्वल्पभोगेतुर्द्धहृदिहानिः यथाहमनुःपः स्वा
 मिनाननुज्ञानमापिभुंक्तेविवहरागः। तेनाद्धहृदिर्भोक्तव्यान्भोगस्यनित्यं
 तिरिति। पञ्चगुणेषुप्रभोगेमरुत्पितृहृदिहान्यासमपानिक्रमादितिवि
 ज्ञानेस्वरव्याख्यातनन्मनुवचनविरोधारुपेदं॥ भोगस्यापिसहृदिवत्स्यात्तन
 भोगेनयवहारत्तमत्वेपित्त्वभावः सोपकारेथरापितरतिहृदस्यतिस्मरणा
 त। क्वचिद्वनदानेनसरहृदिनाशस्यविकल्पमाहकात्यायनः अकामम
 ननुज्ञानमापिपाः कर्मकारयेत्। भोक्ताकर्मफलदोषाहृदिवानलभेनस

इति। कर्मफलवेतनं। दास्यापाधिविषयमेतत्॥ आत्मनिकाविनासेवाह॥ देव
 जोपघातादृतेविनष्टमाधिसुत्रमर्गोदघात॥ इ॥ विविधमप्याधिसदोषेनवि
 नासेमुत्रमर्गोमूल्यकल्पनयाधर्मर्गोदघात॥ पृथग्भासाः॥ गृहीतयो
 वानष्ट्रद्वंद्वोरेमादिकोभवेत्। अणसत्ताभंसंशोधनमूल्यंदाप्यनेधनी
 ति। विहृतश्चेत्पूर्ववत्कल्प्यादेयः नष्टोदेयोविनष्टश्चेत्तियोगिस्परमाण॥ वि
 नष्टोत्रहिहृत्तिगतः॥ परंतुदेवहजोपघातंविनाविनष्टेमुल्लासः स्यात्तदे
 एजहृताहृतइतिनारदस्माणात्॥ मूलनाशस्याधिमूल्येसाप्ये। मूलंनष्टे
 रण्युपलक्षणं॥ इ॥ इष्टमिहस्यादात्॥ मूनाधिकमूल्येनाधोसहृदिकमूलां
 दनाधिमूल्यंगृहीयात्॥ बहुमूल्यपुत्रनष्टमृगिकंतत्रतोषयेदिति। वाहंस्

स्मान्॥ देवराजोपचानेत्ताध्यांतरमृणंवासहृदिकमधमर्णोदद्यात्॥ ओ न
 सायहतेहैत्रेणज्ञाचैवापहारितो आधिरमाथुकर्तव्योदेवंवाधनिनेधनमि
 तिस्मरणान्॥ ओ न शोतिरेविकमात्रोपलक्षणं॥ रत्नमारात्पासारत्नेपाधनं
 वारेपरत्नमारात्पासारत्नं॥ पातश्चैदमग्रधियोधनेसंवापिनीधवेदितियोगि
 स्मरणान्॥ क्वचिदविनष्टमप्याधिसुत्रमर्णो न दद्यादिस्माहयोगीश्वरः॥ आधि
 प्राणयोगिगुणधनेवांरेनमोक्षनेः कालेकालसुत्रो न श्येदिति॥ तद्वादिगु
 णीभूतेमूलैषयाधिर्नमोक्षने॥ साक्षाधिर्नस्येदन्नमर्णस्यैवस्वभवतीत्यर्थः
 गुणवैरंहिरण्यमिमापेणवस्त्वधामाद्रौवनुसेगुणपादिदृष्टमन्त्रथेवक्तुन
 कालावपिस्वधिकालेनमोक्षनेचेन्नसतीति॥ अत्रविदोषमाहव्यासः॥ हिर

एषे हि गुणो भूतेषु काले कृता वापि । वधकस्य धनी स्वामी हि स माहं प्रतीत्य च ॥
 तदं न गधनं दत्ता अणो वं धम वा प्रुपादिति ॥ हे गुणो वधो वा नीते वतु हं शदिना
 नंतरमाधा वधर्मणस्य सन्ते निवर्त्तने उन्नमरं ससन्त मुसघन इत्यर्थः । इदं च हि र
 णादि विषयं हि रणोपादानात् । वत्स्यादौ नुत्तरहस्युतिः । एतौ वधो शानलाभे
 ह्यधस्वामी धनी भवेत् ॥ अतिमते रशा हे नुत्तराणी मोदि नुमर्हतीति । शानला
 भे वै गुणादिना ह्यदनुमत्तौ अपचाधिना शो अणसमाना धि विषयः नूना
 धिकमूत्येतापो हि गुण इत्यमेव देपनाशः चरित्रं वधक कृतं स ह्यह्या प्रपपेद
 नमिति गोमिस्फुरणात् । चरित्रं अह्य अणस्य नपमना धिकमूत्यं वं ध कीदृ
 तं तत्रैवार्थः । अणिका स निधौ नुत्तरहस्युतिः हि रणो हि गुणी भूते मृते न वेध

मर्तिवे। आधिपतिरनेति वेद्याय विरणी क्रीतससाहिकं । सत्त्वद्विकंगृहीत्वा नुशेषं
राजस्यथाप्येदिनि । भोग्पाधेस्तननाशः फलभोग्पोनवशपतीनियोगिस्मर
णान् । अस्तनकास्वेविषयं चैनन् । आधिविशेषेभोचनकालमाह ॥ अस्मत्त्वद्वौ
प्रविष्टापापमापि ॥ ७ ॥ आधिर्द्विविधो विस्तरार्थो अणपाकरणार्थस्वअणपा
करणार्थोपित्रिविधो हृदिमात्रापकरणार्थः मूलमात्रापकरणार्थः सत्त्वद्वि
कर्णपकरणार्थश्च । यथेनद्रोमहिष्याद्युमलेनद्रमेणत्त्वद्विमूलसत्त्वद्विकमु
णवानपाग्राहमिति परिभाषाधर्मणो नैतन्मरणपादो मध्येनैवागवादिदी
पतइति नमेनत्वायाधिमात्रत्त्वत्त्वोक्तिकाः नत्रत्त्वद्विमात्रापकारणार्था यदा
धीकृतं गवादिनद्रुमन्नेनद्रमेणां नत्त्वद्वौत्त्वद्वौरेतमनेत्त्वद्विर्द्वौ नमानाग

रतिपावना तस्मिन् विद्ये प्राप्ते मूलद्रव्यं गृहीत्वा आपि पुनः मणो धर्मणा पदपा
 न्नायथाह व्यासः । फलभोगं परणीकालं दत्त्वा द्वयं च सामकं । अतो न राधानंद
 नाङ्गणीवंधुमवाप्नुयादिति । फलभोगं फलभोगार्थं दत्तं त्वद्विषमदानेन
 पूर्णं कालमापि सामकं सममेव सामकं मूलद्रव्यं दत्त्वा प्राप्नुयादशीतिपुदिषु
 नरं नरा मध्यमवत्सत्त्विकं धनं ददांतीति नरा न च पूर्णं पिका ले वंधं प्राप्नुयादि
 ति । अस्यापवादमाह ब्रह्मसूत्रः । यदि प्रकृतिं न नस्यात्तदा न धनं धनं भाग्य
 नी । अङ्गणीव न लभेत्तुं धनं परस्परमनं विनेति । यत्किं नृधकं प्रकं प्रचितं त्वदे
 रप्यधिक फलं स्यात्तदा न धनं भाग्यनी परिभाषितं अधिकं स्यात्तदा न न
 आपि पावदधिकं प्राप्तं ॥ तान्मूलं न कार्यं पावन्न प्राप्तं नावहे पमेव । अ

षष्ठद्वेष्टपुष्पांननदामूलंदत्तापिनलभेह्यंकिंचित्तुह्यिशेषमपिदत्तैवेत्यर्थः
 पुनरुभपाववादमारु॥परस्परमतेविनेति॥यदिप्रकृषितमित्यादि॥परस्पर
 मतेविना॥परस्परमतेनूक्तकृमेवपिपावन्मूलदानंभूक्तेनिकृत्कृष्टमपि
 मूलदानेनस्वभतेधर्मराशेति॥अस्यापवादमारु॥नस्यावरमापिमृतेवचना
 न॥२॥पावहृद्विल्लाभमेवत्वपेदमाभवनाद्युपभोक्तव्येति॥वचनसक्ति
 विनापत्रहृद्वपकरणपाम्रवणादिस्यावरमधिकृतं॥हृत्ताम्रहृदिप्रवेशो
 पिनतदुक्तमरागदद्यात्॥किंचित्तदनंतरमपिभुंजीनैवपावन्मूललाभे॥
 आधित्तभुज्जनेनावध्यावतत्रप्रदीपतइतियोगिस्मरणात्॥स्यावरमिति
 वचनाज्जगमेवागवादेविनापिपरिभाषावचनं॥हृद्विल्लाभेमोहोगम्य

ते। भोगाधिक्ये फलप्रप्ता हन्ति स्मरणात्॥ पश्चादकांक्षापनः॥ अकामम
 मननुज्ञातमाधिपत्तकर्मस्तकरपेत्॥ भोक्ताधर्मफलं दापो हृद्विवानल
 भेत्तस्रति। अकामं वलात्कारेणं स्रज्जननुज्ञातमपरिभाषितमाधिग
 वादिपत्तकर्मकारयेत्तल्लक्ष्णं दुग्धादिद्रव्यं भोक्ताजमराणवाधमरा
 स्रदापो हृद्विवारापुश्तिं कुतेवचनान्दित्त्वेन वचनादशपरिभाषा
 वचनेनावदेव भोगो अधिक्ये भोगो मूलनाशो पीत्यवगम्यते। यदि प्र
 कर्षितमित्यादि पूर्वोक्तं ब्रह्मस्मिन् वचनात्। मूलापानकार्ये स्या
 येमोचनकालमाह॥ गृहीतधानप्रवेशार्थमेव तस्यो वरं वसन्तं गृहीत
 धनप्रवेशो दद्यात्॥ ८॥ गृहीतधनं मूलं तत्प्रवेशार्थं तत्प्रतिपादना

येष्वप्यावरंते शोधनादिवंधकत्वे च दत्तमथमर्गो रानतद्वाधकं गृहीतधनस्य
 मूलस्य प्रवेशो प्रत्यागमे समुत्तमर्गो दद्यात् ॥ गृहीतमिति सत्त्वद्विकस्याप्युप
 लक्षणा ॥ तेन सत्त्वद्विकमूलोपकरणं येष्वप्याधिराधुमन्नेनावतिद्रव्ये प्रवि
 शे सति मोच्यति ॥ यथा सत्त्वद्विकः क्षेत्रादिकं यदा भुङ्क्तमसंनमाधिकं ततः
 मूलो वपं प्रविष्टं चेत्तदाधिप्राप्नुयादृणीः परिभाष्यपदात्ते च दद्यात्तु धनिके
 ञ्जणी ॥ प्रविष्टे सोदयेद्द्वये प्रदातव्यं न पाममेति ॥ उक्तपरिभाषाया न तो मूलारस
 तमपिकं दत्तं द्वे पिपर्यामं यदा भुङ्क्तं तेन मूलोदाये प्रविष्टे आधिप्राप्नुयादित्यर्थः
 आधि मोचने कालांतरमप्याह योगीश्वरः उपस्थितस्य भोक्तव्य आधिसो नो म
 या भवेत् ॥ जपो जके सति धनं कुले च स्वाधिमाप्नुयादिति ॥ उक्तमर्गो असति त

हंपुष्ट्यं दत्तापि गृहीतादिमर्थः। पक्षांतरमप्याह सरव॥ तत्कालकृतमूल्यो वात
 त्रुतिवेदसहिकरतिः पुनरपि च विदपचादमाह॥ दीपमानं प्रयुक्तं यमुन्नम
 र्गस्य। गृह्णतस्ततः परंतवर्द्धने। १० अधुमर्गो वन्नदीपमानं यद्युद्यममर्गो विधि
 लोभेन न गृह्णाति तदा ततः परंतवर्द्धने मध्यस्थहस्तस्य पित्तं वेद्यं आह योगी
 श्वरः दीपमानं न गृह्णाति प्रयुक्तमपि स्वकंपुनं॥ मध्यस्थस्यापि ततः स्थानं व
 र्द्धनेन ततः परमिति। चक्षुः परमावधिमाहः॥ हिरण्यस्याप्यसहिकरि गुराग २२
 वध्पर्थं प्रयुक्तं स हिरण्यस्य सुवर्णं रजतमुदाहरेः स्वस्वकालगुहणो नैकी भूना
 वद्विरेकदेव गुह्यमाणा हि गुणो वपरा नातोपिकाया ह्येति यथाह मनुः। कुशी
 दत्त द्विहै गुणा नात्येति सक्तदाहति। यद्यपि मूला हि गुणो निमूलेन सहवेग

१३८

वैवोक्ताप्रयुक्ते विरकालिकेति की जानि एगपरा आदीनां च कारान्नै लारेरपिते
लानां चैव सर्वेषां मधानां चैव सर्वेषां नितिकात्मा वापु न स्वरणात् ॥ तद्देशका
लादिवशेन व्यवस्थाप्यं ॥ एवं स्मृतं तद्वत् ॥ इत्यविशेषे ह्यहिविशेषमाह ॥
संततिस्त्वीपश्च ॥ १५ ॥ यदा पुनः कश्चित्त्वयं बोधरा समर्थस्तमुदिसंतति
कामनया स्त्वीरासीः पश्चत्वादीन चाप्रयुक्ते स्त्रीरपरिवर्था र्था च गृहानि ॥ त
दाना सा ह्यहिवः संततिरेव भवति नाम्ना ॥ अथ मर्त्या गृहेषां प्रपन्ना निजनयंति न
वभिरपत्तेः सहित्ता प्रत्यर्थणीया इत्यर्थः ॥ यदि तान् प्रत्युपजेत् तदा स्वगृहस्था प्र
त्युपजायका प्रत्युपजायकाः तस्या नैवा ददति ह्यहिवृत्ताय संततौ संख्यात्तर प्रा
पकभावेन प्रथमोपस्थितैकत्वं परिमाणे कारणभावात् ॥ अथायाह्यहिवृत्ता

किरवकर्मासश्चवर्मापुषेएकांगशरणामक्षया॥१६॥किरवसुरोपादानकार
 मधुकपुष्पादि॥सुरावीजंकिरवकमिति सार्द्धास्मरणात्॥कार्पासमूल्लं
 वंमसिहं चर्महृति॥वर्मेतिपाठेकवचं।आयुधंशस्त्रंरएकांगारौमसिहोएव
 महपाहृतिः।करापिननिवर्त्तनइत्यर्थः।पथ्याहृहस्पति॥नृणाकारेएका
 वकिरवचर्ममास्थिवर्मणाहेतेपुष्पफलानांचहृदिस्तननिवर्त्तनेइति॥प्रति
 इयंवक्तुमशक्तेर्लाक्ष्यार्थमाह॥अनुक्तानांहिगुणाः१७।एवंअनुक्तानांइव
 णामणिमुक्ताप्रवालादीनांहिगुणापराहृदिः।पथ्याहृकात्पायनः।मणिमुक्त
 प्रवालानांशुवर्णरजतसाचनिष्टनिहिगुणाहृदिः।फालंकेटाविकस्पचेति
 निष्टमवर्हमानाफालफलाभवंकेटंकीटभवंत्रसरदिआविकंकंवलादि।य

न्तं पथादन्ते मर्थं गृह्णीयादिति तत्र विशेषमाहा प्रपुन्य मर्थं पथाक यं चित्साधय
 न्नराज्ञो वाच्यं स्यात् ॥ १८ ॥ त्वध्वर्थं प्रपुन्य मर्थं मधुमर्णो नाभ्युपगन्तुं न्न मर्णो पथ
 कथं चिद्दुर्मार्दिभिरुपायेह स्थापयन्त राज्ञो वाच्यो भिवारणो यः स्यात् ॥ यथाह यो
 गिश्च २ ॥ प्रपुन्य साधयन्त र्थं न वाच्यो नृपतेर्भवेदिति ॥ अत्र निबलं साधयन्तो दंड
 माहा कात्यायनः ॥ पीः पेधो धनी कश्चिद्दणिकान्वापवादिनी । तस्मादर्थान्तरं
 येन तेनैव मंचा सुपाहममिति ॥ धर्मादीनुपायानाह मनुः ॥ धर्मराव्यवहारेण छले
 नाचरितेन च प्रपुन्यं साधयदर्थं पचमेन च लेनैवेति ॥ धर्मः सप्तवाक्यः व्यव
 हासाह्वायुपायासः छलमुत्सवादि व्याजेनाह रणः ॥ अचरितमुपवाहः वचं
 यनादिग्रथं मार्गं प्रमाह । साधमानं प्रमाह । जानमभिगच्छेत् नन्तमदं प्र ॥ १९ ॥

अभ्युपगन्तमर्थं साध्यामानोपाद्यमानोपदि रा जानमभिगच्छेद्राजे निवेदयति॥
 तदा सोतन्समं दं प्रस्तुतं न च दाप्यः। पण्यारयोगीश्वरः। साध्यामानो न्यपंगच्छेद्वा
 निवेदयति दं द्यो दाप्यश्च तद्वनमिति। दापनप्रकारमाह। कात्यायनः। राजानुस्वा
 मिने विप्रं सात्वे नैव प्रदापयेत्॥ देशचारेण चाभ्यास्तु दुष्टान् संपीड्य दापयेत्॥ रि
 क्पुनं शुद्धं वा पिष्टाने नैव प्रदापयेदिति। असक्तस्योक्तमर्गस्य राजार्थसाधने ध
 र्मरास्यदंडमाह। उन्नमर्गश्चैद्रानमिपान्न द्विभाविनो धर्मरागा राजे धनदशभागा स
 म्पित्तं दंडं दद्यात्॥ २० विप्रतिपन्नमर्थं साधयितुमुन्नमर्गोपदि राजे निवेदयति॥ तद
 न द्विभाविनस्तेन राजाणीकारि नो धर्मरागो राजे साधिनस्य धनस्य दशमशसमान
 मृणातिरिक्तं दंडं दद्यात्। पत्तुः करणिकः साधनोपस्तु दोरात्पान प्रयच्छति। राजा

दापयिष्यः स्यात्पुत्रीत्वांशं तु विशंकमिति नारदवचनं दत्तेत्याधनविषयमुक्तमरणोपपत्ति
 त्वांशं तु विशंकमिति व्याख्येयं ॥ तत्रैवोक्तमरणोपपत्त्याह ॥ प्रामथ्यं ज्ञोत्तममरणं विश
 न्तिनमशमं ॥ ११ ॥ राजविभावनाप्रामथ्यं स विशन्तिनममशं मुक्तमरणं राज्ञेयमिति
 त्वेन दद्यात् ॥ परदुक्तं विभावित्वा दशमो वंशो रजगृहीयादि तित्तस्यापवाद
 माह ॥ सार्वापलाप्येकदेशविभावितोपि सर्वदद्यात् ॥ १२ ॥ यस्त्वेकवस्त्वभियोगे
 समेषा पलपत्तिनाहमेषु किमपि धारयामी तिस्र्येकादेशमपि विभावितो गमि
 कारितस्तदा सर्वमेवामिमुक्तमर्थमिभियोक्तैरदद्यात् ॥ अपिशब्दाद्वैतस
 मरं उच्यते ॥ पथाह योगीश्वरः निम्नविभावितो दद्याद्द्वैतसममिति ॥ १३ ॥
 चेयमेवामर्थानामधेरकमप्यर्थमर्थीभवपत्तिस्तदा सर्वानप्यर्थान् ॥ अह

रास्यामीति सावर्धमेप्रतिवचने शब्दं । अनेकार्थाभिपुञ्जो न सर्वव्यपलापिनः ।
 विभाविते कदेशे न देयं यदभिपुञ्ज इति । नारदेशनापलापे वैशिष्ट्या मिधान
 न ॥ अथ यत्त्वनेकार्थाभियोगे नुपादत्तां धये हूतं ॥ सांक्षिभिस्तत्त्वदेवा सोल
 भने साधितं धनमिति कात्यायनीयं दृष्टव्यं ॥ पुत्रादिदेयपित्रादृष्टा विषयमिति
 प्राच ॥ पत्नसाधार्थं सेपिगदिते साक्षिभिः सकलं लभेत् ॥ स्त्रीसंसिद्धिपुञ्जे
 वतावने वसाहसादि सिद्धेः । विभावनसाधनान्तरः । तस्य च भावनास्ति श्रोम
 वंति लिखितं साक्षिणः समयक्रिया च ॥ २३ भावने साधने विप्रतिपन्नो
 र्था अनयेति भावनाप्रमाणपट्टतिस्तत्क्रासा लिखितायास्ति श्रोम
 वंति तत्र लिखितं विविधं साधिराण्यकारदशविधा समयक्रियाशास्त्रं ॥ यकार

णांपंचविधं ब्रह्ममाणालक्षणेरेतेस्त्रिभिप्रमाणोर्विप्रतिपन्नरणां साधयेदित्य
 र्थः; वकाराद्यानक्रपादीनां ग्रहणं यद्यपि सर्वत्रैतानि प्रमाणानि तथाप्युक्तं
 विवादे द्वेषा मेव त्रयाणां साक्षात्पुनरंगमिदं न संशयं विविक्तं न संशयं विविक्तं न संशयं
 नैस्तु लिखितादिद्वारे वसिष्ठपागमकां नैतन्नगृहादिव साक्षात्ते म कत्वा
 भावान्नत् ॥ न पृथग्गुणास्तं किं न सर्वोक्तायाश्चकारेणैवेति ॥ एषां च व
 लावलामारुह्य ह स्पतिः ॥ अनुमानादूरः शास्त्री साक्षिभ्यो लिखितं गुरुः
 अमारुतात्रिपुरुषी भुक्तिरेव गरीयसी ॥ अनुमानं सधरावसाक्षी चामरण
 देवेत् ॥ अमारुतं लेख्यभो यं प्रमाणं त्रिपुरुषमिति ॥ दुष्टं निर्गौरनुमानं
 व्यवहारकाल एव सा पूर्ववृत्तं नैतन्न सर्वदेति दुर्वलः साक्षी स्वजीवनावधीति

ततो वलवान् लिखितभोगौ नृत्रिपुरुषमिति ततोऽपि वलवन्नराविति एषां च
 समवाये वलावलमरुकात्मायनः क्रियानन्दैव कीप्रोक्ता विद्यमानेषु सा
 हिषुः॥ लेख्ये वसतिवारेषु न स्यादित्यं न सा हि राः अत्राह ते त्रिपुरुषेभ्यो
 गे लेख्या न सा हि रा इति॥ तत्रादित्यमपि न एषा मम न पातावेदि न व्याम न
 ममुच्यते इति योगि स्मरणात्॥ तथैषां विषयविशेषवलवन्नामप्याह स
 एव॥ वाक्पुरुषे च भूमौ च दित्यं न परिकल्पयेत्॥ इत्ता इत्ते च भूत्यानां स्वा
 मिनां निर्णये सति॥ किञ्च यादीनां संबंधे कीत्वा धनमनिच्छति घृते समा
 कृपे चैव विवारे समुपस्थिते॥ सा हि राः साधनं प्रोक्तं न दित्यं न वलेख्य
 कं॥ एग श्रेणी गणादीनां या स्थितिः परिकीर्तिता॥ तस्यास्तु साधनं

लेख्यं नदिमं न च साहित्यः प्रकृतं न साहसं चेददि पारुष्यं हं इवाविको वलोद्धते युक्त
 र्येषु साहित्यो दिव्यमेव चेति ॥ एतेन वा कपारुष्ये दिव्यनिषेधः साहित्यसम्भावविष
 य इति ॥ अथाधर्मण्यप्रतिदानविधिमाह ॥ स साहित्यकमात्रं स साहित्यकमेव द
 द्यात् ॥ २४ ॥ यदा तं समस्तमात्रं गृहीतेन साहित्यकमेव दद्यात् ॥ अत्रापुत्रप्रतिपदि
 माहः लिखितार्थप्रविष्टो लिखितपाठयेत् ॥ २५ ॥ लिखितं श्रावयेत् श्रव
 तिलिखितार्थो गृहीतमृमणं तस्मिन्नुत्तमार्थप्रविष्टे सति लिखितमृमण
 पत्रं पाठयेत् ॥ भागशो त्रासादा नेपत्रासन्निधाने च कथं मित्यन्यत्र
 ह ॥ असमग्रदा ने लेख्यासन्निधाने चोत्तमार्थ ॥ लिखितं दद्यात् ॥ २६ ॥ यदि प
 त्रलिखितमृमणमेकदा सर्वदा तु पत्रं न भागशो दीयते पत्रं च देशोत्तरं

स्थिता अस्मिन्निहितं न दोषमस्मिन् एव पावनाधिगतो ज्ञानभागस्तत्समर्पकं स्वलि-
 खितं पत्रमप्युपमं गीयदद्यात् ॥ लेख्यासंनिधानो ज्ञापानसंनिधावेतस्येव पृथगे-
 लिखेदियुक्तं भवति ॥ पथाहयोगीश्वरः ॥ लेख्यास्पृष्टे भिल्लिखेदन्नादन्तर्गोको-
 धने ॥ पत्रोचोपगन्तदद्यात् ॥ चरुस्तपरिचिह्नितमिति ॥ दोषात्स्मादुक्तमर्गो गान-
 दलेखने तु नारदः ॥ यदि वा गोपरिनिबेहृणिना चोदितो पिस्रन धनिकस्यैव वहु-
 ननये वज्रगणिकस्य तदिति च कारणस्तमग्रदानेपिलेख्यासंनिधाने पत्रांतरमे-
 वोक्तमर्गादिद्यात् ॥ पथाहयोगीश्वरः ॥ दत्तर्गोपादयेत्स्वयं शुभे वायुतुकारयेदि-
 ति ॥ ज्ञानापकरणे कर्त्तृकालौ दर्शयति ॥ धनग्राहिणी प्रेते प्रवृजिते हि दश-
 समाः प्रवासिते वा न त्वुत्र पौर्णमेव देयं ॥ २० ॥ धनमृणांतद्ग्राहिणी पित्ररिपिताम

१ देवाग्नेते मृते प्रवृजिते संयस्ने हि रशा हि रशपा सुता हि रशाः विशन्ति समावर्षा
 रिप्रवसिते देशांतरं गते वानस्पृधनग्राहिपे पुत्राः पौत्राश्च ते स्तद्वनमृगां देयं पु
 त्रत्वेनापौत्रत्वेन निमित्तेन प्रेतत्वोक्त्या जीवतो धनग्राहिण एव प्रथमं प्राणपुत्र
 णाधिकारो दर्शितः तदभावे पुत्रपौत्रयोस्तत्रा विप्रथमं पुत्रस्य तदभावे पौत्रस्य
 ति क्रमः प्रेतत्वादिकं वा सामर्थ्योपलक्षणं ॥ यथा ह कात्यायनः व्यापिजो न्यतत्र
 ज्ञाना तथा दीर्घप्रवासिनां ॥ अत्रागमेव विधुं पुत्रान् जीवतामपि सपयेदिति र
 म्यप्रवासश्चिरप्रस्थानं ॥ एथ कुपरिगणनं नु कालविशेषविधिमिति प्रपन्न
 त्रप्रेते कालविशेषमाह कात्यायनः न प्राप्नोत्यवहारेण पितृपुत्रने च विन
 काले तु विधिमादेयं वशेषु नैकं यथा ॥ व्यवहारज्ञानकालमाह नारदः ग

भस्त्रेः सदृशो ज्ञेयः आह माह त्सराष्ट्रिभ्यः । वाच्यः आशोऽशादूर्ध्वं त्रिषो गंडश्चेति
 कथ्यते ॥ परतो व्यवहारः । स्वतंत्रं पितराह नरति । प्रजाजितेष्पुपमेव कालस
 मन्वापाद्य ॥ प्रोषिते तु विंशतिवर्षाणां ति ॥ धनग्राही तिसामान्योपादानेन वि
 म्वजेष भ्रात्रोरपि ग्रहणं । पद्याह नारदः । नार्वाकू संवत्सरा हिंशासितरिपो वि
 तेभ्युतः । अराणंदद्यात्पितर्येवाज्येष्टे भ्रातर्यथापि वेति ॥ वाशब्दाज्जासंधादिग्रह
 णं यथाह हस्यतिः सान्निध्येपि पितुः पुत्रे अराणंदे व्यंविभावितं ॥ जासंधयानि
 तो नत्तत्तपि श्चि आदिरोगिनाः पुत्रमौत्रेरिति हं हवस्वचनाभ्यां सर्वे विभक्तै
 र्वापथांशं संभूय वा प्रधानभूतेन वा देयमिति गम्यते ॥ तस्मादेव द्यानि । पुत्रपौ
 त्रेरिति सामान्यनिर्देशात्सर्वेषां मुख्यगौरा पुत्रपौत्राणां ग्रहणं । तद्याचना

१४४ रदः। ईष्टंतिपितरः पुत्रान्वार्यहेतोर्पुनः स्तनः। उन्नमर्णाधुमर्णो भोमामपंमोक्षपि
 ष्यति॥ पुनस्तनः स्वतः परतः संभूतान् उन्नमानां देवविपित्तरां मूणानि शुभमा
 नामनुष्मणामूणानि॥ सामान्यनिर्देशेपि ज्ञात्वादिमतिरिक्तानामिव धेयः
 ज्ञातांनुदापयेत्पुत्रं यदि स्यान्निरुपद्रवः। इविणां हंश्च धुपंश्च नाथादापयेत्सु
 मिकात्पापनस्मरणान्न॥ निरुपद्रवः स्त्रैवाप्युदोपरहितः इविणां हंः संम
 सायाश्च मां त र हितः धुपः कुरुं वभरणा शक्तः सन् पुत्रपौत्रयोरपि काराविशे
 वेपि प्राकारविशेषमाह त्वहस्यतिः। ज्ञातामासीत्पचुरिअं पुत्रैर्देयं विभावि
 तं॥ येनामहस्यं देयमदेयं तत्सु तस्यति॥ समं हृदिरहितं तत्सु तस्य प्रपो
 तस्य ज्ञाता त्रपसमावायेकममप्याहस्यवापि अमेवाग्रजो देयं पश्चादात्मोपमे

वच। तपो। येनामहं सर्वं देयमेवमूरांसरेति। पुत्रापोत्रैरिति वच वच नाम्यपोत्रादि
 धितिप्रसंगेपवादमाह॥ नातः परमनी सुमिः॥ २८॥ अतः पुत्रपोत्रयोः परंप्रपो
 त्रादिभिः प्रपितामहादित्कृतमूरांसनिस्तुभिर्नंदयो। अनित्यवचनानिद्वयपारेषं
 ननियमेनयथाहकारदः॥ क्रमादव्याहृतं प्राप्तपुत्रैर्पुन्यसामुद्रतंदयुः येनामहं
 पोत्रस्तच्चतुर्थान्निवर्तनरति। ननुप्रापोत्रोअणानरघादिस्तुक्तं नहिपुत्रपो
 त्राभावेकोदघादित्यत आह। सपुत्रस्य वाप्यपुत्रस्य वाअकथ्यग्राहीअणोदघा
 त॥ २८॥ दादा॥ नर्हाधादिपुत्रसम्भवावैपुत्रभावेवात्राकथ्यग्राहीस्वामिसंबंधे
 नैवपत्नीभवति तद्वत्स्यं॥ दापातद्वृत्तातीतिअकथ्यग्राहीसतदीपमूरांसदघा
 त॥ वाशब्दाभावाद्दशपोत्रयोर्ग्रहणंनेतज्जापमर्थः दापानर्हपुत्रपोत्रसम्भ

पुत्रपौत्राभावे वा आनंतरः सपिंशद्यस्तस्य धनं भवेदिति न्यायेन योपः प्रत्या-
 सन्न तपापदीपमृक्यं गृहीयात्स नदीपमृक्यं दद्यादिति ॥ एवं अप्रत्यासन्नोभावे प-
 रिश्रपौत्रोपि अक्यं गृहीयात्तदा अक्यं ग्राहत्वेनैव रणोदाद्यान्त प्रपौत्रेन नित्ति सि-
 द्धः न हि अक्यं ग्राहभावे को दद्यादित्या न न्याह ॥ निर्हं न स्य स्त्री ग्राही ॥ ३० परि-
 पनाभावे अक्यं ग्राही नास्ति तादायोप दीयां स्त्रीपभाधानेन स्त्रीकरोत स दीप-
 मृक्यं दद्यात् स पुत्रस्य काष्ण्य पुत्रस्यैतन्नाप्यनुवर्त्तते ॥ पथारु नारदः अधनस्य ध-
 पुत्रस्य मृतस्यैवेति पः स्त्रियं त्रयं वीरुः ॥ स भजते सैव चास्पृधनं स्मरति ॥
 निर्हं न निपम स्त्रीमात्रपा हि रणो दद्यात्तदा नै सिद्धे साधन सा पत्न्या स्त्री ग्राहिण-
 स्तरं एव पिक न्यापे नैव तत्ति सद्द पथारु सरव ॥ पानुसम धनैव स्त्री ग्राहिण

मारु॥ अतमास्त्रैरिणीनां पाप्रथमावपुनर्भुवा॥ सापत्तावायमाश्रयेत्। सोऽप्यार
 दृशं भन्तुरुस्मत्तजैह्वानथैवनामिति॥ नारदस्त्वयमपि स्त्रीग्राहिणामाह॥ अत
 स्त्रैरिणीनां पाप्रथमावपुनर्भुवा॥ अणंतपोः पतित्कृतं दद्यात्सुते समश्नतश्च
 अंतिमापाप्माकीर्णतवाहमिमुपगतावा॥ प्रथमा अततपोनिः पुनर्भूः दृष्टं च
 ङिकादिविषयं पथाहकात्मायनः निर्द्वैतैरनपमैस्तं कृतं पश्येदिकादिभिः तस्य
 णामुपभोक्ता नुदद्यात्तदणमेव हि ति॥ आदिशब्दाद्देवशैल्लषरजवीर्याधानं
 ग्राहणं॥ स्वधीनत्वत्रिकत्वात्॥ यद्यपि न द्वितीयाश्रयाधीनां क्वचिभ्यान्नां परिश्रम
 त्तिनिषेधाद्दस्य सखादिष्विदं न संभवति तथाप्यतिक्तातनिषेधेषु ते षपि न्यापस
 मादिदमेवावधेयं॥ अविज्ञैः कृतं मरणमप्यविभक्तैरेन देयमिति वक्ष्यति तस्या

१४६ वादमाह। नस्त्रीपतिपुत्रकृतं॥३१॥ पत्माह तमृगांस्त्रीभार्गनदापात्पुत्रेण कृतमृगां
 स्त्रीमातानदद्यात्। अगृहीतधानाचेत्॥ गृहीतधानानुदद्यादेव। पथाह नारदः द
 द्यादपुत्राविधवानिपुक्तावाप्तुमर्षुना। यासाताह कथ्यमादद्यात्तो अकथ्यमृगां
 ततइति। अत्ररिक्थ्यतां पोरविनाभावाप्रदर्शनाहृत्यमाणोस्त्रीपुत्रकृतं दानं नि
 वेधेपिपतिपित्रादीनामगृहीतधनत्वेमेवेति। मत्तंममयतिनया अप्रतिपन्नाम
 स्त्रीमदद्यात्॥ प्रतिपन्नंस्त्रिपादेयनान्स्त्रीदानुमर्हतीति। योगिस्मरणात्॥
 नमप्रतिपन्नायतिरिक्तं अस्यापवादमाह कात्यायनः मत्तुं कामेन पाभन्ती उक्ता
 पमृगांमयाः अप्रपन्नापि सादापाधनं यथाश्रितस्त्रियेति। नस्त्रीकृतं पतिपु
 ३२। पिताजनकः पुत्रकृतमृगादद्यात्॥ स्त्रिपाभार्पणमात्राचकृतमृगापतिपु

नदद्यात् ॥ भक्त्यार्थं कृतं विना । पश्चाद्वात्माय नः देयं भार्या कृतं मृणं भर्त्रा पुत्रेण
मातरकं ॥ भक्त्या धेया कृतं पास्पातश्चाभिधा यगते दशमिति न पिता पुत्रकृतं ॥ ३३ ॥
पिता जनकः पुत्रकृतं मृणं दद्यात् ॥ अनुमोदितं विना । पश्चाद्वात्माय नः ॥ अरण्यं पु
त्रकृतं पित्रा सोऽयं पदं अनुमोदितं । श्रुतं श्रोतृहेन वा दद्यान्मायया दानं मुहं नोति । नारसी
पिपितुरेव निषोणो ह्यकुटुंबकारणाय वा कृतं वा यत्तु ह्यं कृच्छ्रे दद्यात् पुत्रस्य तपि
तेति । अत्र वा वपत्रयेपि कुटुंबार्थात् न इति वक्तव्यं कुटुंबार्थं कृतं चेत्तत्सर्वं शेषता
त् ॥ अतएव योगीश्वरः । न पौषितमिति पुत्राभ्यां न पुत्राणां कृतं पिता । दद्यात्ते कुटुंब
र्थान्नापतिः स्त्रीकृतं न येति । पुनरप्युपकरणे कृतं कालोदशं पतिः । अ
विभक्तैः कृतं मृणं पस्तिष्ठेत्तदद्यात् ॥ ३४ ॥ अधिभक्तैः । पितर्यभ्यां त्रिभिः ।

कुटुंबार्थे परराजं कृतं न तत्रैवं मध्ये पस्तिरेत्सदद्यात् ॥ पथाह नारदः । पितृवोरा विभक्तं
 न भ्रात्रा वार्थे पदराजं कृतं मात्रा वा पशु कुरु वार्थे दधुस्तत्सर्वं मुविशु नरति । अत्रापि
 पनग्राहिरिण प्रेते पूज्य जिते प्रापिते वेतिरदृश्यं । पथाह योगीश्वरः । अविभक्तं
 कुटुंबार्थे पदराजं न कृतं भवेत् ॥ दधुस्तत्सर्वं मुविशु नः प्रेते प्रोषिते वा कुटुंबं विनीति ॥
 पद्यप्येतदविभक्तं पुपुत्रेषु पितृसंभवतो न्यग्रेतनेन योनिरुक्तं न तथा पितृ प्रा मुत्त
 सत्र एव विभाग विभागयोः प्रकारविशेषा ज्ञाना नारिदं पितृ व्यादित व्यादि घे
 वावति एतत्तिमंतव्यं ॥ पदुक्तं पुत्रपौत्रैश्चारां देवमिति तत्र विभाग विभाग वे
 प्रकारविशेषमाह ॥ पौत्रकर्मणामविभक्तानां भ्रातरां च । ३५ । विभागात्प्रा
 पित्रा कृतं मृणमविभक्तानां पुत्राणां भ्रातरां च काशमौत्राणां च संभूय दे

भवन्ति। गुणप्रधानभावे तु प्रधानभूत एव दद्यात्॥ अविभागः संसर्गस्याप्युपल-
लांतेन विभक्तौ संश्रयित्तमुच्चारो विद्यमाने सर्वविभक्तौ संश्रयी वा पुत्रादि-
ति। विभागे नापि त्रुणाधनयोः पुत्रस्तत्त्वापगमात्॥ तर्हि विभक्तौ संश्रयि पुत्राद्यभा-
वे पैतृकमृगांको दद्यादिति तत्राह। विभक्तश्च दाया नुरुपमं शं ३६। विभक्ताः पु-
त्राः पौत्राश्च विभागा नंतरपित्रापि नामहेन वाक्कृत्तरणोपाकरणे वेदाया नुरुपमं
शं दधुः अप्रमपि संधिः समानज्जातीयानां समं विजातीयानां च विषममं शं वक्ष्यति
चास्यणी पुत्रश्च तुरोशाना दद्यादित्यादिना। न द नुरुपेण अणं शमपि दृष्टः यथा
ह नारदः अत ऊर्ध्वपितुः पुत्राः अणं दधुर्गथां शतः अविभक्ता विभक्ता वा पस्त-
नो हरे हुरमिति। इदं च विभक्तपितरधनोभावेन तत्सम्भावेन तत्त एव। न ह्यणापा

करणं कार्यः यथा ह्यस्मात्पावनः पित्रर्णं विद्यमाने तु न व पुत्रो धनं हरेत् ॥ देवं न ह्यनिके इ
 व्यमृते गृह्णात्कदाप्यत इति । मृते गृह्णात्कदाप्यत इत्यस्याप्यर्थः विभक्त्यस्य पितुर्य
 दा विभागात् न तरो मन्तः संभृही वा पुत्रो स्ति तदा स एव न ह्यन गृहीत्वा तदरां दयात्
 दुभवाभावे विभक्तेषु यस्तु न मृह्णोस्तु न ह्यन गृह्णात्कदाप्यत इत्यस्याप्यर्थः विभक्त्यस्य पितुर्य
 त्वने वरदद्यादिति । पुत्रा पौत्रसमवाये तु पुत्रारवा दधुनी पौत्रा विभक्तेषु न ह्यन
 व्यमृणं पौत्रेण पत्न्यत इति कात्यायनीयान् । अविभक्ताश्चोत्तरतोऽप्यवकल्प
 तिः स्यापे नैव रघुः न स्त्रीकृतं पतिपुत्रा विमस्यापवादमार । गोपाशौ हि कशौ ल
 वरजक बाधा स्त्रीणां पतिर्दधात् ॥ ३० गोपश्चाभीरः श्लोदिकः मुरकारः श्लो
 षो नटः रजको वस्त्राणां रजकः बाधो मृगयुः रजेषां श्रीः । भिर्पत्न्यत मृगां न

सांपत्तिः पुत्रो वादपात्रः॥ तदधीनत्वं त्रिस्तनः॥ यथाह योगेश्वरः गोपशोडिकशेखरः
 जक व्याधपोषितां॥ अगां दद्यात्स तिस्रा सांपत्त्या द्वा त्रिस्तान् दद्यात्पेति पस्मान् त्वहस्य
 तिस्रस्तदाश्रयेति॥ हेतुमपदेशादमेपितैलिका रपस्त्रधां नत्तनिका स्तेपि स्त्रीकन
 मृगां रघुः कुटुंबार्थं विनापि॥ तस्य कुटुंबार्थं कृतं चेत्पुनर्नैव देयं न स्य बुद्धमानत्वाद न रा
 वनभाषा कृतं एतिरिक्तं नूनं नारदः अमत्र जक व्याधा गोपशोडिकपोषितां चेष
 हितमराचेतिः कुटुंबं तदाश्रयमिति कुटुंबार्थातिरेकेण द्वयार्थमृगां पृथगेवाह
 त्रिजीविनोपायः धारिण्यदिः न स्त्रीपत्तिपुत्रकृतमिति प्रतिषेधत्रयस्य प्रति
 पत्तवमाह॥ वाक्यप्रतिपन्ननादेयं कस्यचित्॥ ३८ पेष्वां स्त्र्यादीनामृगादा कृतं मि
 तिप्रतिननिषिद्धं तेषां सर्वेषामपि स्वयं वावा प्रतिपन्नमंगीकृतं चेदही मदेमृगादास्य

१४५ तितराश्रदेपंनकिंनुरेपमेवेत्यर्थः। अथथाहयोगीश्वरः। प्रतिपन्नंस्त्रिपादपापमात्र
 सहपत्कृतं। स्वपंक्तंनमृणां वपिनामस्त्रीदातुमर्हतीति॥ स्त्रिपेसुपलक्षणं। नारादे
 पंपसकस्यचिरतिसामान्यामिधानात्॥ नद्यावकासायनः अरण्यपुत्रकृतंनपिज्ञान
 देपमितिधर्मवित्त॥ देपंप्रति० श्रुतंनपत्स्याद्यच्चस्यादनुवृत्तिमित्ति। प्रतिश्रुतंन
 तिप्रसक्तान्तरमाह॥ कुटुंबार्थेकृतंनच॥ ३८॥ पट्टसंकुटुम्भवरभरणाथेकृतंनरप
 देपंनकस्यवित्तसर्वस्यापिदेपमित्यर्थः अतएवयोगीश्वरः योवित्तमितिपुत्राभ्यानपुत्र
 राकृतंनपिधा॥ दस्यघातनेकुटुंबार्थान्नापतिः स्त्रीकृतंनयेति। दस्यतिरपि
 नचभ्रातरपुत्रस्त्रीदायशिष्यानुजोविभिः। पट्टहानेकुटुंबार्थेनदहोदानुमर्हन्
 ति। अत्रैवविशेषान्तरमाहभनुः गृहीतापदिनहः स्यात्कुटुंबार्थेकृतोभयः द

नवंवांयवेस्तस्यात् प्रविभक्तेरपि स्वतन्त्रति। वांयवैः पुत्रादिभिः स्वव। पथां शतश
चकारात्कमाविद्यासार्थं कृतं च कुटुंबार्थं मशक्तेन गृहीते व्यापिते तथा। उपलव
वनिमित्रं च विद्यापत्कृतं तु तत्। कमाविद्यादिकं चैव प्रेतकार्येषु पत्कृतं। एतत्सर्वं
प्रदातव्यं कुटुंबेन कृतं विभोः। प्रेतकार्येषु पत्कृतं एतत्सर्वं प्रदातव्यं कुटुंबेन कृतं
प्रभो। प्रेषितं समनेनापि कुटुंबार्थं मृगीकृतं। दाशस्त्रीमात्रशिष्ये वरिषा सुत्रेण च
भृगुरिति कृतावधिकाम कृतं त्वद्धिमाह॥ योगस्त्रीमात्रसंख्येयं दास्यामीति सा
माकं। नरपालो भूतपञ्चात्तथा ह्यहिमवाप्नुयात्॥ ६०५॥ सर्वमृगां हिरण्यं धान्यादि
हीनास्वः परस्वो वेत्यादि कृते वधौ सामकं सममेव दास्यामीति। प्रतिज्ञा पृषश्चात्त्रो
भादिना कृते। वधौ नरधानसप्तदेवधेषपृथा त्तिहिना द्विकशतादि क्रमेण न तथा च

द्विमाशुपाहृद्यात्॥ अनेन कृतावधपगमेपुण्याविहिता हृदिर्भवतीति चोपितं धन
 प्रयोगे हो विसहेत्॥ प्रतिभूरविश्वविश्वं महेत्॥ ह्यवत्र प्रतिभूरपि रेवेति नारदस्म
 रणात्॥ तत्राधिनिर्हृषितः सांप्रतं प्रतिभूनिर्हृष्यतो॥ दर्शने प्रत्यवेदाने प्रतिभावं
 विधीयते॥ आधौ नुवितये दाया विनरस्य शुभाश्रुति॥ ४९ प्रतिभवति तत्कार्यं तद्
 हृवतीति प्रतिभूः तस्य भावः॥ तस्या भावः प्रतिभावं विश्वा सार्थं पुरुषांतरे सोमस
 म्पराश्रति पावत॥ पुरुष विशेवं चाह काना यमः॥ स्वामि राशत्रु स्वा मपि हृत निर
 हृदं डिता भिशस्परि कथमिनेष्टि कत्रुल चारिरुज कार्य आ एतवान प्रस्य सं मा
 सिदं धन दान शक्त विज्ञाता विभक्ताश्च न प्रतिभू नो ग्राह्या श्रित तत्रिषु विषयेषु
 विधीयते दर्शने प्रत्यवेदाने चेति॥ यथा रश्मि नावेत्ता यामहमेते रश्मि विद्यामी

महिस्वासेनास्मैधनं दीपतां । आपंतां वंचयिष्यंतीति । यथा यं न ददाति तदाहमेव द
 श्यामीति । तु शब्दाहृतिरद्रव्यार्पणोपि युः । आह ह्यहस्यतिः दर्शने प्रत्यवेदाने रुति
 द्रव्यार्पणोत्तया । चतुःप्रकारः प्रतिभूः शास्त्रे ह्यहो मनो विधिः । आहैको दर्शयामी
 ति सापुरेषोषरोत्रवीत् ॥ दानाहमेतद्विराममर्पणाम्परोवदेदिनि । अरिना दत्तं
 वंधकं वा अहंता प्रापयिष्यामीति ॥ यावदेता चतुर्थः प्रतिभूरित्यर्थः । दानस्य स्वद
 यविषयत्वादप्यर्पणस्य वारिणं रज्जुद्रव्यादिविषयत्वाभेदे नोपन्यासः । आसोपि ।
 लेख्ये ह्येवेदिव्ये वा दानप्रत्यपदर्शने ॥ गृहीतबंधोपस्थाने रुति द्रव्यार्पणोत्त
 येति लेख्यमरणादिपञ्चकृतं कार्यं गृहमित्यादिदिव्यविप्रतिपन्नार्थसाधनं ॥
 दिव्यसाहिपत्रादिशेषव्याख्यातं एतानि पत्रादीनि मपाकारपित्वा रेपानीति ।

पोभ्युपगच्छति सोऽपि प्रतिभूर्या इति शेषः तत्राथौ दर्शनप्रत्यक्षप्रतिभुवोचितं ये
 दर्शने प्रत्यक्षे वा मायाभावे प्रत्यक्षमर्थं राज्ञादायो । तथा च नारदः अलिख्य विप्र
 तिकुर्वत्सु प्रत्यक्षे वा र्थं हापिते ॥ प्रतिभूस्तु असां दभादनुपस्थापयंस्तदेति । अ
 प्रतिकरणां वंचनं पादारिमेरा मरणे न वा ॥ यथा ह कात्यायनः ॥ काले प्रतीते प्र
 तिभूर्यदिनं नैव दर्शयेत् ॥ सतमर्थं प्रदायः स्नानरतैश्चैवं विधीयते इति । इतरस्य
 दानप्रतिभुवोरभावे स्वाभिर्नो दानवेत्तये शुना आदि दानाः ॥ आपाविमुप
 क्रम्यं प्रत्यक्षं इति वक्तव्यं पदिनरशादौ पादानं न दर्पणादि प्रतिभुवोरपि शु
 नादाया इत्येवमर्थः तथा च ब्रह्मसूत्रम् । आपौ नूचितं वेदादौ न न्द्रालावेदिनं
 धनं ॥ उन्नयै नूविषवादेनो विना न नूतनं नयेति । उन्नयै दानार्पणं प्रतिभु

नो। व्यासोपि दानावा २ प्रतिभुवो दाप्यौ न मुत्र कौ न येति नाहस्यामन्ने पराणा पव
 लमाह कात्यायनः नहस्यान्ने पराणार्थं नुदांष्य पक्षत्रयं परं। यद्यशौ दर्शयेत्तत्र मो
 क्तव्यः प्रतिभुर्धवोदिनि। पक्षप्रपमिति तद्देशकालानुरूपकालोपक्षतरां। न
 यावत्तदहसति॥ नहस्यान्ने पराणोक्तान्दधास्य प्रतिभुवेधनी। देशानुरूपतः पक्षे म
 संसाहं मयापिवेति॥ अथपिवेत्तनेन त्रिपक्षापेकोपिकलोभिरुजः ३ तस्मिन्
 नात्रपि ३ मनेन सर्वयोः श्रुतान्दद्यात् ३ मुक्तं पश्चात् पोगीश्वरः दर्शनं प्रतिभुर्ध
 वमृतः प्राप्तपिकोपिवा। नतत्सुतांशुना दधुदानापपः स्थिन इति। व्यासोपि
 विप्रमपत्नेस्य दिव्यदर्शने वाक्कृते सति ३ अणो दद्यात् ३ प्रतिभुवः पुत्रं ते वा वनद
 पपेदि ति गृहीतवंधकपोस्ततपो रपि श्रुता दद्यात् ३ गृहीता वैध धूंयं ३ दर्शने स

स्थितो भवेत् ॥ विनापित्राधनात्तस्माद्वाप्यः स्नाहृणं श्रुत इति ॥ दर्शनं गतया पुपलत
 णं विनापित्राधनेनोपि तेनैव सार्थः ॥ सुजा इत्यनेन पौत्रान दाप्ता ॥ पथाह त्वा सः ॥ त्रारं
 पेत्तामहं पौत्राः प्रतिव्याभोगत्रं श्रुतः ॥ समंद धालत्सु नो नु ननु दाप्ता विजि निश्चय
 इति ॥ सुतः समं द्वद्वि रहितमित्यर्थः ॥ तयोः पुत्र पौत्र पौ प्रपौत्र पौत्रौ कुंडं वा र्थमिति
 भाव्याया तं वर्णयः ॥ आक्राम मगृहीत धनौ न दाप्यौ ॥ प्रतिभू सुतस्या दृष्टि कदा
 न विधानात्प्रतिभुव स दृष्टि कदा न गम्यते ॥ तथा च कात्यायनः सवृष्टा पात्र विष
 ना दाप्यौ पस्त ह श्रुते ॥ पौषिते तत्सु तः सर्वे पत्र शंनु एते सममिति सर्वं सवृ
 कं ॥ समं भूजमात्रकं ॥ अस्या पचा दमाह कात्यायानः स्वाद को विभर्ह ना स्यात्
 प्रको विज्ञवा न् यदि ॥ मूलं तस्या भवेद्द्वै पं न द्वद्वि सं नुमर्हं नीति ॥ स्वाद को य

राः लागुकः प्रतिभूः। अविज्ञावानिति पद छेदः उभयौ निपनत्ते मूलमेव देयमित्युक्तं
 पथात् न मे के प्रतिभुवस्तदा कथमित्यत आह॥ वहवश्चेत्प्रतिभुवोरदृष्टेः यं यथाह
 तं। अथेति शेषिते त्वेषु धनिकः छंदतः क्रिया। ४२। पद्ये कस्मिन् अयोगे हो वहवो च
 प्रतिभुवो भवति। तदा नैयथा कृतमहमेतावदहमेतावदर्थोऽस्मीति स्वस्वाम्युप
 मर्थे रघुः। ससमं स्यादश्रुतिवादिति मापात्। पदानुशंभं शतथा विषमां शतपा
 वाप्रथो न वि शोषितः संश्लेषोऽपि वा प्रमेकं अभ्युपगतस्य दानेऽप्रतिभुवुधनिकः
 छंदतः धनिके छपा क्रिया यो दानं भवति। पस्मादिष्टे न स्माह न्हीपादिमर्थः।
 तदभावे तत्सु तारपीत्यर्थः पथाह कात्यायनः एकच्छायाप्रविष्टानां दायोपस्त
 न्नहृशते प्रोषिते तत्सु नः सर्वेषु शंनुमते सममिति एव प्रतिभावं निर्णी

प्रप्रतिभूरत्तस्प्रप्रतिविधानमाह। प्रमर्षप्रतिभूरदद्याद्वनिकेनोपपीडितः त्रारिगकलं
 प्रतिभुवेद्विगुरां दानुमहं नीति। ४३ पद्व्यं धनिकेनोपपीडितः प्रतिभूरदद्याद्वनिकेनोपपीडितः
 त्रीकौधं मरणस्तस्मै प्रतिभुवेद्विपदा नंतरं हि यगुण दद्याद्यथाह कात्यायनः।
 प्रतिभावंतुपोदद्यात्पीडितः प्रतिभाविनः विपदात्परतः सोऽर्थद्विगुरां लब्धामहे
 ति। पीडित इति वचनादपीडितापसममेतद्देवं॥ अथाह सरव॥ यस्यार्थे यन्नाय
 ह तं विपिनाभ्यर्थ्य तेन नु॥ सास्तिभिर्भाविने नैव प्रतिस्तत्समाश्रुयादिति। त्रिगुण
 मरत इति वचनादावंति न सममेवेति वंदि काचमन्तु तं इदमपि जनराजसम
 भूतदत्तै। पीतिर्भूदपितो यत्रुष काशं पतिनां पनं द्विगुरां प्रति दानममुशि वेत्त
 नभूभू वेदिति योगीश्वरगान्॥ दानितोराज्ञाप्रकाशं जनसमस्तं हे गुरापपरव

रूपलक्षणं यथाह योगीश्वरः संततिः स्त्रीपुंशुबोधवधान्यत्रिगुणामैव च। वस्त्रं च नुर्गु
 प्रोक्तं रसश्चाष्टगुणं स्तयेति। प्रतिधाया बलापेदं माह पितामहः। यो यस्य प्रतिभूभूतं
 मिथ्या चैवानुगच्छति॥ अथ निकस्पधनं दापोरत्तादं देन तत्समं॥ कुर्याच्च प्रतिभूवं
 दत्तमणि कार्थेयिना सह॥ सोपसर्जस्तदादं प्रोवि वा दहिगुणं दममिति सोपसमं
 सकुटुंब॥ इति श्रीमन्महाराजा श्रीवसिष्ठवंशावतंसः श्रीकोऽपनापकात्मज
 श्रीनमसानायकाय कापरनामपेयश्रीकेशवनायक प्रोत्सहित श्रीवाराणासी
 वासिधर्माधिकारि श्रीरामपंडितात्मज श्रीनंदं पंडितकृतो विष्णुस्मृतिवित्तनं
 श्रीमतां वैजयंता वसोधायाः वसोधाया प्रणिपन्तार्थसाधनाय प्रसीनत्रयमुप
 न्यस्तं लिखितसाक्षिणः समक्रियाचेति तद्द्वारा व्यानायायात्रयं क्रमेण रभते।

CC-0. Mumukshu Bhawan Varanasi Collection. Digitized by eGangotri

ससादिकं समादिकं च ॥ २॥ राजा सादीप चक्षुःमाणप्रकारेण यस्मिन्नद्राजसादि
कं राजसादिकस्य प्रथममुपपत्त्यः । प्रमाणानि शपत्ताननायपथाहवासः स्वह
स्तकाज्जनपदं तस्मान्नृपशासनं । प्रमाणोत्तरमिह हि व्यावहारिकमागतं रमि
ति प्रमाणोत्तरं सुरोत्तरं मृत्तिः । शयितं प्रमाणमिदं नृपकृतं शासनं चेत्पर्यो
क्तव्यः । शासनस्य दृश्यगभिधानात् ॥ स्वहस्ताकृताज्जनपदं वलवत् ॥ तस्माद्रा
जकीयं तस्माच्छासनमिति । तत्राप्युक्तवत् ॥ राजाधिकरणोत्तं पुनर्नृपाप
स्य कृतं तदंधकारचिह्नं राजसादिकं ॥ ३॥ राजोपिकरणं राजशमातस्य
तेन राजाभिपुक्तोपः । काप्यस्यः तेन कृतं तस्यां सभायां पोदोपे प्राद्विवाकस्तस्य
करचिह्नेन पुनर्नृपाजसादिकं राजा मुद्राकरणेन सां दीपस्मिन्नद्राजसादि

कं। पथाह नारदः॥ राज्ञाः स्वरहस्तसंपुनः तं द्राज साहिकं स्वमुद्राविहितं तथा
 जकीपं स्पृशन्ते त्वं सर्वेषु र्थेषु साक्षि मदि नि॥ हिनीये व्यावहे। पत्रवृचनपे
 नकेन चिह्नं विहितं साक्षिभिः। स्वरहस्तविहितं स साहिकं। ४॥ पत्रवृचनेन
 नेन राजसभायां अनिपमस्तेन गृहस्थादीनां गृह्यदिष्टपितृव्रतियेन केन चिह्नि
 तमेव राजनिपुणकायस्यास्यानिपमस्तेन तदर्थेनापि हस्तं न भवति साक्षिभिः।
 स्वरहस्तेनाहममुकसाक्षी मानेन चिह्नितं तत्समाहिकं॥ तद्विधिमाह॥ याज्ञवल्क
 यकश्चिररथो विला। तः स्वरहस्यानुपरस्परं चैव साक्षि मत्कार्यं तस्मिन्प्रापित
 पूर्वकः। समामास तद्दृष्ट्वा नमज्जातिस्त्वमीवर्त्तते॥ सज्जलचारिकृषाम्नीपवि
 त्रणामादिविहितं। समामर्थे जाणीवाम स्वरहस्तेन निर्वेशयेत्। मन्त्रमेवमुकपुत्र

स्वपदत्रोपरिलेखितं। सादिगं स्वहस्तैर्न पितृनामकपर्वक॥ अत्राहममुकः सार्द्धं
 लिखेपुरितुतेसमाः उभयाभापितनैन्ननपाप्ममुकः अनुनालिखितं धुमुको। नेति
 लेखकोतेन नो लिखेदिनि॥ तृतीयं व्याचरे॥ स्वहस्तलिखितमसादिक॥ ५॥ य
 धमरो न स्वहस्तैर्नैव लिखितं तदसादिकमपि प्रमाणां विनापि सादिभिर्लेख्यं स्व
 हस्तलिखितं नुपन॥ तत्प्रमाणां स्मृतं सर्वमिति योगिस्मरणां नः तस्याप्रामाण्ये
 वीजमाह॥ तद्वलाकारितमप्रमाणां॥ ६॥ तच्चैतद्वलेनोपाधिना वाकारितदा अप्र
 माणां। चलोपधिकता नृन इति योगिस्मरणां॥ विविधस्योप्यप्रमाणापे वीजमा
 ह॥ उपधिकताश्च सर्वएव॥ ७॥ उपधिना छलेन कृता सर्वएव लेख्य अप्रमाणा।
 चकारान्मन्त्रादि कृतं च। यथाह नारदः मन्त्राभिपुक्तं श्रीबालवलाकारकृतं नयत

नदप्रमाणं लिखितं मयोपापि कृतं नयेति ॥ ससाहसिकं सायप्रमाणं वीजमोह
 दूषितं कर्मदुष्टं साहसं कितं ससाहसिकमपि ॥ दूषितालोभादिहेतुभिर्वादिना क
 मद्रष्टोवोपादिकर्मभिर्ये स्वपदे बहुलाहोः साहसिभिर्यद्विजितं न तस्य सादि
 कमप्याप्रमाणं । यथा हस्तहस्यनिः । दूषितो गहिर्नः साहोपयैको विनिवेष्टितः
 कूरलैस्त्वं नुतम्प्राहुर्लैस्त्वको वापि नाहं शरति किं च ॥ नाहं विषे न लेखकेन
 लिखितं च ॥ २४ ॥ नाहं विषे न बीदिना दूषिते न स्वपदुष्टे न चालेखकेन यस्ति
 रितं न दप्यप्रमाणं । चकाराहं नि कादि दोषेणाप्यप्रमाणं यथा हं कात्यायन
 सा स्वपदुष्टे न चालेखके दोषा भवेदुष्टं पत्रं वै लेखकस्य वा ॥ धनिकस्यापि वा
 दो वा न तथा धारिण कस्य वै नि । धनिकादे दोषो दुष्टा यपत्य ॥ किं च ॥ स्त्री वा न

स्वन्मानो नमन्नभीतताडितकृतं च ॥ १॥ स्त्रीजातिमात्रं गोपशोडिकादिस्त्रीव्यतिरे
 केन बालाशोऽशाहर्षाः जीवतोः पुत्रोऽश्वत्थं चोदासादिः मत्तो मदनो पदचो
 रा ॥ उन्मर्दो ग्राहादिना ॥ भीतो राजादिभ्यः ताडितः ॥ काशादिना पीडितः इति पाठे
 निग्रहादिनेत्यर्थः ॥ एतैः कृतं लिखितमप्रमारां ॥ तत्र स्त्री बाल दासानामस्वातंत्र्या
 स्वातंत्र्येण कृतमप्रमारां स्वामिसमंसा कृतं प्रमारां मेव च कारणं वा सस्थितानो
 च पथा हस्त हस्यति ॥ उन्मत्तजड बालानां राजभीतप्रवासिनां अप्रगल्भे भपान्ना
 नां लेख्यहा निमवा प्रयादिति ॥ तद्विही दशतं प्रमारापि सत्त आह ॥ देशाचारविरु
 द्धं यत्कापि कृतमलं दयगमलुचक्रमाहारं मप्रमारां ॥ ११॥ यस्मिन् देशे येन प्र
 कारेण स्वहस्तेन परहस्तेन बालेख्यं विपतेन तत्र या कृतं देशाचारविरुद्धं पथाह

नारदः लेख्यं तु हि विधेते यस्त्वहस्तामस्तुतं तथा ॥ असाक्षिमात्साक्षिमचसिद्धि
 देशस्थितेस्तयोरिति वक्तुं स्पष्टमपि कृतं सप्रक्रांतस्य कृपविजयाधानरा
 नादेर्लक्षणमुद्धारोपस्मितद्वान्नायिकृतलक्षणं यन्नायिविधिलक्षणमि
 ति पाठे यन्तस्य एवमायिविधेरर्थः करणस्य लक्षणं गोप्यं गोप्यं कृतकालात्
 नकालादिपस्मिन्निमित्तार्थः क्रमोर्थात्तां पदानां च यो वयि यर्प्यं अक्षराणि वरा
 क्रमश्चाक्षराणि च क्रमादक्षराणि नन्वुक्तं क्रमादक्षराणि पस्मिन् नदन्तुमक
 माक्षरं तदेव त्वभूतं लिखितं प्रमाणं ॥ नात्र राजशासनवत्साधुशब्दनिपम
 स्तेन प्राप्तिवकादेशभाषयापि न सिद्धिः देशादक्षराविरोधान् ॥ पदानेवं विधे
 तदेप्रमाणमित्यर्थो देवसिद्धेः पश्चादहंकारापनः देशाचारविरुद्धं यत्सांश्रय

क्रमवर्जितं । कृतमस्वामिनापचसाध्यहीनंचदुष्टातीति । संदिग्धेलेख्येनिर्णयोपाय
 माह ॥ वरौश्चनत्तत्कृतैश्चिन्तैः परत्रैरेवचपुक्तिभिः संदिग्धंसाधयेत्लेख्यंनघु
 न्निप्रतिस्पकैःतैः १२ ॥ यत्तुकूटपकूटंचेतिलेख्यंसंदिग्धते ॥ नत्तत्कृतैर्वरौंति
 लिखितेष्वत्राहरेः ॥ तत्कृतैश्चिन्तैः श्रीकारादिभिः तत्कृतैः पत्रैः पत्रांमतरैश्चाह
 रसादृशनिस्परोनपुक्तिभिस्तत्कृतैरनयोरेवंविधो व्यवहारस्मिन्देशेस्मिकालेसं
 मायतश्चादिभिस्तथातस्मिन्पत्रेष्वपुक्तैर्योलिखनपरिपायस्तत्सांप्रतिरूपिना
 निसदृशतिलिखनानि तैश्च साधयेत् ॥ एतश्चाहिरहितस्वहस्तलिखित
 पत्रसंदेहेदृष्टव्यं चारिस्वपरिपायस्तत्सांप्रतिरूपिना निसदृशतिलिखनानि तै
 श्च साधयेत् ॥ हस्तसंदेहेजीवतोवाप्यतस्मात् ॥ नत्स्वहस्तकृतैर्यैः पत्रैस्तत्लेख्य

१५८ निर्णयपरतिस्मरणान्न॥ इदानीमन्वक्तव्यं ससाक्षिकपत्रसंदेहे नीर्णयमाह। पत्रार्थः
 धनिको वापि साक्षी वा लेखकोपिव॥ अत्रिपत्रे नत्र न ह्येवं न त्वहस्तेः प्रसाध
 वेत्त। १३। पत्रमुपश्रयणी। अथ मर्णो धनिक उन्नमर्णः साक्षी व ह्यमाणा लेखकः
 पूर्वोक्तो वा अत्रिपत्रे नत्र न त्वहस्तेर्मन्त्रं मे मुक्ता पुत्रस्य अत्रिहममुक्ताः साक्षी
 लिखितं न ह्यमुकेनेति न त्वहस्तेर्लिखितैः पत्रांतरैर्न निन्नात्ते स्म ह्ये
 वं प्रसाधपेष्टो धवेत्त। पत्रपत्रमर्णो धनिको रेव हि मन्त्रे न त्वहस्ते
 तरसंभवस्तथापि धनी चोपगंतं दद्यात् त्वहस्ते परिशिष्टि न मिमिध मिमोपि।
 लिखनसंभवात् निर्णयपापौ पादान्मिति न दोषः यथाह कात्यायनः अथ
 पंचममापन्नो लेखकः सहसा हिमिः न त्वहस्ते दिनि भिस्ते वां विमुधे न

संशय इति ॥ इति श्रीमन्महाराजाधिराजवत्सिखवंशावतंसं श्रीकोटपनापकात्म
 श्रीतमसा नायकपरनामधेय श्रीकेशवनायकप्रोत्साहित श्रीवाराणासीवा
 धर्माधिकारि श्रीरामपंडितात्मजनंदपंडितकृतो श्रीविष्णुस्मृतिवित्तनो श्रीम
 वैजंयंसां सप्तमोऽध्यायः ॥ लेख्यं निरूपितं संस्मरे मे सादिरागो निरूपयति तत्र वि
 हिता संभवे प्रतिविद्धवज्रेपिरा नापासादिरागो वक्तुं प्रतिजानीते ॥ अथ सा
 राः १ अथेति धरावधानराजापु प्रतिज्ञा नत्रा पुनर्वत्सामारागोषुराजादिषु सादि
 विरुद्धत्वाभिधानेन सादिधर्माणां कर्मण्यना निदृशपुता प्रत्यक्षानातत्र तत्र सि
 द्धेः प्रत्यक्षानिषेधो रुद्यते ॥ सवत्तत्र तत्र वचने स्पष्टपिष्यते ॥ असादिना प्रयोज
 कनिमित्तवहुत्वेन वहुवचनं ॥ यथाह नारदः असत्त्वसापि हि शास्त्रेषु दुष्टपंच

१५५ विधौ वृषैः वचनान्नोषन्नोभेदोत्सपमुन्नेर्मन्तान्तरः ओत्रिपाद्यावचनतः स्तेनाय
 दोषदर्शनात् ॥ भिरादिप्रतिप्रतिस्मादिवापेपत्रसादिरां ॥ स्वपमुक्तिस्वनिनि
 एः स्वपमवैमपोवरेत् ॥ मन्तान्तरोर्थिनिप्रनेमुमुषुआविनाहने ॥ ओत्रिपा
 पसाह्वहापेवप्रवृजितादपः प्रसादिरास्तेवचनान्नान्नहेतुहृदाहनः स्तेनाः
 रसिकाः ॥ अंशः कितवाधवधकास्तथा ॥ असादिरास्तेदुहनात्तेषुसमंन
 यते ॥ सादिरांस्त्रिस्त्रिनामां वनिर्हिंशनाचवादिनाः तेषामेकोमथाचादीभे
 सर्वेनसादिराः स्वपमुक्तिरनिर्हिंशः स्वपमेवैमपोवरेत् ॥ एवीमुन्तः सशा
 पुनसादित्वमहीनि ॥ योर्थः ओत्रिपित्तयः सान्नस्मिन्तस्त्रिचाधिनि ॥ च
 नहृदनुसादित्वमिमसाह्वामन्तान्तरति ॥ पस्त्रिन्नर्थपससादित्वमुद्गा

येनस्मिन्नर्थेनस्वाश्रावितरवाथि विवृतेकुत्रार्थेसादित्वंवदस्मिन्सादीस्यस्य
 परंतुमुमूर्षुश्चाश्रावितादनेमूमूर्षुणापित्रादिनायेश्राविता। पुत्रादीनामस्मिन्
 र्थेत्सत्मीसादिराश्रितितत्रनुतेपिभवंति। तानेतानसादिराः संक्षिप्याह। नरा
 जश्रोश्रिपप्रजीततचित्तभवतश्चुरपराधीनस्त्रीवालसाहसितित्तद्वमज्जोन्म
 त्ताभिषक्तपतितत्तत्तृक्कगर्तव्यसानरागांधाः॥२॥ राजामहीपति॥ राजगृहण
 तमुषसाप्पुपलक्षणां। कुहकः प्रत्यवसिततत्करोराजपुरुषइतिनारदस्मरणा
 द॥ नाननुग्रामश्चप्राद्विवाकश्चराजाच्यवहारिरांगानृषेपशपतितत्कार्यं
 सादिराः समुदाहृताइतिनारदेनराजपुरुषपोरपिसादित्ववचनात्कथंराहो
 अतोदित्तमनैनोच्यते॥ सप्तानश्रोत्रिपोनभिगस्थोनसंगेभ्योविनिर्गतइति॥

नदेनदनुपरंरृष्टयिष्मते। नस्मापुत्रसाक्षिणः कर्तव्यास्तत्रराजराजपुरुषमं
 तिरिक्तारतिनिर्गलितोर्थः। इदमप्यसन्नगमिनि कार्योराजगामिनिनुराज
 दपोपिसाक्षिणरतिनक्तापिविरोधः। ओत्रिपाश्रुध्यापनेकद्वयपाः प्रवृत्ति
 संयासिमः किंनवायुनकारिणः। नस्कराश्चोराः पराधीनारासाद्याः स्त्रीज
 निमात्रेण। वालाश्रापोदुशान्॥ साहसिकास्त्रेविधसाहसकारीश्रुतिद्व
 द्योः शीर्षध्वेचपस्कोलुसस्त्रतिश्चैदनुमस्त्रतिस्तसादौकास्त्रमपेदा
 हिंसाहित्वमादुशास्त्रविरोजना॥ पश्यनोपरतावुद्धिस्त्रतिश्चोत्रेचनि
 मशः। सुदीर्घैरणपिकालेनसुसादीसादपमर्हन्तानिनाशदस्मरणान्॥
 गमन्तोमदनीपद्व्येणः उन्मन्तोवाताहिनः अभिशक्तोमहापातकादि

ना। पतिनोत्र स्वरूपादिनात्तुद्बुद्धात्स्वापिपासात्ताभ्यामात्रः पीडितः व्यस
नीपितमरणदिव्यसनता॥ मृगकोयैश्चरशरापवचान्तागोविषयाभिलाष
स्तेनांधाविस्मृतामकरणीया। इमेनैश्चादिगाः बहवचनान्नित्राविवदमान
दीनांग्रहणं पथारुशेखः। पित्राविवदमानगुरुकुलवासिपरिव्राजकवानप्रस
नग्रंथाश्चादिगाः रति। नत्रसान्नेयकम्पनिषेधवचनराजादीनां साहित्यमे
गमपनीचेत्॥ न॥ संहितितराजादिसाहित्यविषेधेनोपपन्नो व्यवय हितासा
हित्यनिषेधा। नोचिन्मात्र। न॥ यान्ते साहित्यवचनाप्रतिज्ञान्तरानुपपत्तेः किंचादि
पुमित्रार्थसंबन्धिविकर्मिदृष्टदोषसहापाश्च। ३। रिपुरामित्रोमित्रसुहृन्। अ
र्थसंबन्धेचिवारविषयार्थसंबन्धाविकारमालोकवेदाविरुद्धकर्मासन्नाः ह

एषो ह्यष्टमिष्ठावचनः सहापोर्ध्वसादिः चकारादमेपि। पथाहकात्मायन
नहुत्तिजोविनोपेचनत्वेचाहितकारिणः। नहुंधुसुहृदोभ्याश्चासातेसुरसा
साह्नीरा इति। एतेन सादितः किंच। अनिहिं हस्तसाहित्वेपश्चोपेसत्रया
न। ४। पुः पुनः साहित्वेनानिहिं हस्तसाहित्वेपश्चोपेसत्रया
एदनाहतादिगुहणः। पथाहकात्मायनः पः साह्नीनेवनिहिं हस्तसाहित्वेपश्चोपेसत्रया
पिचोदितः वृषान्मिषेतिनश्चार्धप्राप्तोपिनराधपरतिविवदितसंख्यात
नापपरिशेषमाह। एकश्चासाह्नी॥ ५॥ एकश्चकारादोवासादितो। पथाह
साहित्वाधिकारेनारदः पुमैकाश्चोत्रीपाचारनीहीनह्नीवकुशीलवारि
पुमंहौ। एकः प्रसिद्धः। प्रतिज्ञानाकान्निषधनाक्याचनवोनुचमाअनि

दंष्ट्राकर्त्रं च साहित्यविद्वावपि पुनरसाहित्यवृत्तं प्रष्टव्यमिति निषेधाया अनेन च
 काहो निषेधेनात्रिप्रभृतयः साहित्यो भवन्तीत्युक्ता भवन्ति । यथा हस्तरसमि । न च
 सप्तपंचवास्पुश्ववारः अयडववा ॥ उभोवाऽत्रि ॥ योऽसातो नैकं एष्टेत्कदाचने
 ति । उक्तवत्तमाणापो द्वौ षण्णुणापोः कुचिदपवादमाह ॥ स्तेपसाहासवाग्दंडपारु
 ष्यसंग्रहणेषु साहित्यो न परीक्ष्याः ॥ स्तेपादीत्युक्तलक्षणानि तेषु साहित्ये गुण
 दोषे न परीक्षणीयाः यथा तथा भूताः साहित्यो भवन्ते वा । परंतु वालादीनुपल
 भ्यमानहृदयोषास्त्रिणा ॥ यथा ह्वा रदः । असाहित्योपो निर्विष्टा ॥ सप्तनैक
 त्रिकादपः । कार्यगोरवमासाद्य भवंपुस्तैपि साहित्यः तेषामपिन वालं स्याने
 को न घ्रीनकूटकृत ॥ नवोपवोनवांराजिर्ब्रूयुस्तैसा ह्यमभ्यथा ॥ वालोऽसाहा

१६२ दसात्माः स्त्रीपापाभ्यासावकूटकृतः॥ नवांधवोनवागजि॥ चित्रपूर्वांधवास्ते
 हाहैरनिर्घातनादरिरितिसाक्षिवचनापप्रतिजानीते॥ अथ साक्षिणः॥ ७॥
 बहुचवनमेकादशान्वाभिप्रायेण॥ एकादशावधुः साक्षीशास्त्रे रणे मनीषिभिः
 कृतः पंचविधस्तेषां पद्धिधो कृत उच्यते॥ लिखितः स्मारितश्चैव पृष्ट्या भित्त
 एव च॥ गूढश्चोत्तरसाक्षात्पक्षेः पंचविधा कृतः अकृतः॥ पद्धिधस्तेषां मुनिभिः
 परिकीर्तितः॥ ग्रामश्च पद्धिवाक्यश्च राजावचनवहारिणः॥ कार्येषु धिक्कृतो यस्य
 दधिना प्रहितश्च पः कुल्याः कुलविवारेषु विज्ञेयास्ते पिसाक्षिणरिति॥ ते च य
 थाजातिपथावरणवकार्याः पथाहयोगीश्वरः पथाजातियथावरणं सर्वं स
 वे मुवास्मन्नादिति॥ मनुष्यः स्त्रीणां साक्षिणः कुपुंस्त्वनामंभयो न परति

साक्षिगुणानाह॥ कुलजाततत्तवित्तसंपन्नापनस्तपस्विनः पुत्रिणो धर्मज्ञा अधी
पाना सप्तवर्तस्त्रैविधतद्वाश्च॥ कुलजा इत्यर्थे वोदुरुत्पन्नाः तत्तमाचारो वित्त
धनं वत्ताभ्यां संपन्नाः यस्तानो महाक्रतुप्रपौक्ता रक्षपस्विनः कृष्टवां द्रापणा
दितत्परा॥ पुत्रिणः पुत्रपौत्राद्यन्विताः धर्मज्ञा धर्मशास्त्रज्ञाः अधीपाना प्रनुष्ठ
नवेदाध्ययपन्नाः सप्तवर्तः सप्तवर्तनशीलास्त्रैविधतद्वास्त्रिभीविस्त्रुनि
पुरा मत्तपः॥ अकाराद्यानाशीलादीनां ग्राहणं॥ तपस्विनो दालशीलारति
योगिस्मरणात्॥ एकश्चासाहीयस्मापवादमाह॥ अभिरित्तगुणसंपन्नस्त
पानुमत एकोपि टः॥ अभिरित्तैः कुलजन्मादिभिर्गुणैः॥ संपन्नोपद्युमाभ्याम
र्थप्रत्यर्थेभ्यामप्युपागम्यते तदारकोपि शब्दाद्वावपि साक्षिणो भवति॥ अनेने

कद्विनीषेयस्याभिहितगुणोभापानुमतिहीनविषयत्वमाविष्कृतं अस्याप्युवा
 दमाह ह्यहमितिः। छनकः खट्विकाग्राहीकार्यमस्यगतस्तथा। एकएवप्रमाणं
 स्योपोधत्तस्तथैवचल्लिखितोदौतथो गूढो विवनुष्यं चलेरिवतादिति॥
 कात्यायनोपि॥ सस्त्वन्तयेनपुनरप्यन्तयेनैवविभविपेत्॥ एकएकप्रमाणं
 सविचारेनचकीर्तितइति॥ खट्विकाग्राहीलेखाकर्त्रीपञ्चारदोहावपिसा
 दितोभावनः अमेतुअवराएवापेनस्वर्गोकारादिनापञ्कः। लादिचुरितंत
 द्विगारेष्वएवसाक्षीमर्थः। नानेनात्सादिरागः कोनिहिशोरिमनम्याह। इ
 पोर्विचरमानपोपस्यएववाहस्तस्यसादिरागः प्रवृत्त्याः १० अस्यादानादिषु
 पोहोविवदेतेमदीयस्यगंधारसोयसीमेकोनाहं धास्यामीमपरस्तत्रयोमदे

पंधारायसीनिज्जुनेसएववादीएवपद्मीवादीनस्पसादिराःप्रहमाःअपमाभिसे
 धिः॥मदीपमृगांधोरपसीमुक्तेचतुर्विधनज्जरंसमवनीमुक्तंतत्रावेनमिथ्योत्तरे
 एववादिनःसादिराःप्रहयाइमुच्यते॥इदानींआप्तापकारणोक्तोतन्निदृश
 रमाह॥आधर्यकार्यवशाद्यवएवपक्षस्यभवेतत्रप्रतिवादिनोपि११॥पत्रएवप
 क्षस्यजरागद्यभिपोगस्यकार्यवशात्प्रतिदानादिवशान्आप्तापवशाद्वाआध
 र्यमधरीभावोसाधनाभवति॥तत्रप्रतिवादिनोपिसादिराः॥प्रहयाःअपम
 र्यःपत्रप्रतिवादासंमपागृहीतंपरेतुप्रतिदत्तमस्मिन्नर्थेयंपपासर्वंपराजि
 तइतिचोत्तरंददातिनत्रएवपक्षोधारणाभिपोगोधरीभवतिनत्रप्रतिवादिनए
 वप्रमाणोपमासोभावःप्रतिज्ञावदिन्वा॥पद्यपिएववादिनोपिधारणाभियो

कृत्तेभाववादिनां तथापि प्राप्तापकारणोक्तिः भ्यां तस्या साध्याना पादनेन प्रमा
 णानपेक्षणा न्नतदुपमासः अथ चेदं वाक्यवपमेवं । आख्येयं ॥ तपश्चापत्रो
 भाभ्यामेकमेव त्वेवं प्रतिग्रहेण लज्जाशुगपदागल्यपरस्परं विप्रतिपद्यते ममेदं
 ममेदमिति तत्र वाक्यप्रमाणोपमास इत्यत आह । रूपोर्त्विचमानयो रिति ।
 पस्पृश्वत्वाद्योभयोरदं सर्वलक्ष्यमिति प्रतिज्ञातस्य साक्षिणः प्रष्टव्याः न पुनर्य
 एवं निवेदयतीति पक्षे पुनरप्यारुचं त्रुपात्सत्तुमनेन सर्वलक्ष्यपरं त्वस्मरेव
 कीत्वा तव नैव मम दत्तमिति तत्र कार्यवशात् सध्यं प्रवृत्तं शास्त्रं सर्वपक्षस्या
 धर्मे विवक्षितं सत्यात्वापागमादसाध्याना भवति । तदा प्रतिवादिनः कीत्वा
 दत्तस्य प्रतिग्रहवादिनः साक्षिणः प्रष्टव्याः अपि स्वधारणे तस्यैवेति । पश्चादप्य

गीश्वरः साक्षिभूषणः सत्सु साक्षिणः सर्ववादिनः सर्वपदोपरीभूते भवं सुतरवा
 दिन इति पञ्चमिताक्षराणामस्य चाक्षुषे दमे वा व्याख्यातं धनदा यो प्रतिग्रहे क
 त इत्यनेन न गनार्थान्वात्पुनरुक्ता मिति चिंतं साक्षात्पुनरुक्ता न द्विष पंचाह ॥ ३
 द्विष साक्षिणमृतो द्वेषागते वातदमिहित ॥ श्रोतारः प्रमाणं ॥ १२ ॥ पोपस्मि
 न्चिवादे सभ्य समक्षं साक्षित्वे नो द्विषोपमचार्ये साक्षीति सचेत्सभ्यपत्रात्मा
 गेव मृतो देशांतरं वागतस्तदा नेन साक्षिणमिहितं प्रकृतार्थानुबं धिपदा
 कृतं तस्य श्रोतारः प्रमाणं प्रमाणात्वेन निदृश्यः एवं चोपर साक्षिण इति च व
 ह्यंते घथाह ह्यतिः ॥ यत्र साक्षीदिशं गच्छन्मुर्ध्वापथाक्रमं ॥ अनसंश्र
 वयेन नुविद्या उत्तर साक्षिणमिति ॥ साक्षिचमिमित्तं किमिदं त आह ॥ सम

तदर्थं नात्मास्तीति प्रवृत्ता ह ॥ १३ ॥ यो निष्कर्ममाना विष्णोः दानं विष्णुपादिका सम
 तं पश्यति पोचा विष्णुपाकं तं मोक्षो विष्णोः मये दं दत्तं विष्णोः तं चेत्मादिका श्रुति
 सत्तास्तीति ॥ सम तदर्थं नात्मा ह्यप्रवृत्ता चैव सिध्यतीति मुनुस्मरणान्न
 वा शब्दः प्रमाणं नरेण नुभवगम्यति ॥ पाथ्याह नारदः संदिग्धेषु नुक्ता ये
 पुत्रपौर्विचरं मावपौः हृष्टाश्च नुभूतत्वात्साहिभ्यो मन्त्रदर्थं नमिति हृष्टं
 प्रसहेणा ॥ अतः प्रविष्टात्तं विष्णुपादादिका कैः ॥ अनुभूतं प्रनुमानोपमा
 नात्मा साहिभिः सात्सं कथं देवमिमत आह ॥ साहिना अस्मै पूजते ॥ १४ ॥
 साहिना सप्तवचने नरेण भाजो नमिति ॥ सप्तैव श्रुते वा समिति स्मरण
 न ॥ पुत्रुस्वर्गः सप्तवचने विषये नरक इति गौतमवाक्यं तदा सप्तवचननि

मित्रैर्वोपार्जितसत्कृतनाशाभावेन जन्मस्वर्गप्रतिपादनपरं मनुसाक्षमासुव
चनजन्मस्वर्गप्रतिपादकं । तथा सति तस्या काप्सु तदाश्रयवचने दोषश्च वराणा
नुपपत्तेः पृथारुस एव । अत्र वचने मया वचने च दोषिणां सूरिति ॥ पद्यपि ससंभ
पादिति । सामास्यवाक्यात् पृथग्भूतं साक्ष्यं ससंभवादिनित्यवचनं प्रयोजनान्तरं
विनानपर्ववस्य नित्यथापि सामास्यप्रयोजनस्यैव विधाविशेषेणानि शपः क
ल्योनुस्वर्गो गोरवात्काप्सुत्वापत्तेश्चैसां स्नाता वन् ॥ सम्यक् वचनस्य तु विद
पवादमाह ॥ वर्णिनां पुत्रवधस्तत्रान्नतेनः । १५ वराणश्चिन्नाहराणां पातस्या
मास्तेऽप्येतेषां ते वर्णिनो ब्राह्मणास्तत्र विदुश्च द्रास्तेषां पुत्रसम्यक् वचनेन
वधो भवति तत्र साक्षिणो न च तवनेन संपन्नं दोषभाजो नैव भवति परं तु पापं

पसोवधं विना। यथाह गौतमः। नानृतवचने दोषो जीवने च त्ररपी नंतनुपापी प
 सो जीवने मिति॥ पापी पसव्या प्रवृत्तस्त्वप्येव नृतनवने न दोषरति न किं न
 दोष एव। तस्मान्न त्रसत्यमेव वृत्तं च मित्यर्थः ब्रह्मवृत्तमेवं ते ह ते पस्मिन् च सं
 धरे। तस्मिन् ते न दोषो लिपात्तं नोपपन्नं कं मिति मरुभा रतात्। वरिणं य
 दे प्राणिमात्रोपलक्षणां वधपदेव संकक्षां तमेव लक्षणां। तथा वृत्तं वै वा प्र
 णात्प्रवे विवोदेव सर्वज्ञातिवधात्प्रमर्षप्रमिप्रवृत्ते च प्रपुक्तं तं मूषाभ
 वेदिति। सर्वेषां प्राणिनां वधे ज्ञानी नां चात्प्रवे विक्षवे जानिभ्यश्च इति पावा
 देभिर्पो ज्ञं। अथ यामो वधादावन्दनं भावणा प्रसंगेन गो वधा यज्ञेः। मर्मरि
 टं कर्मो दोषप्रवृत्ते उपायमा नो। इति नानंदं न च देदित्वे कसामा मवच

साहसं तान् नृत्तं वदेदित्यपरं विशेषवचनं तत्र विशेषवचननिर्विहमन्तवचनमा
 रात्राभ्यनुत्तानं सामान्यनिवेधानि क्रमजम् प्रसवायस्ककथं न श्येदित्यत्र आ
 ह॥ तन्मावनापकृष्णोऽमिहिजोग्रिजुहुपात् ॥ १६ ॥ तस्यानृतवचनजम् प्रसवा
 पस्यपावनापपरिहारापकृष्णोऽमिर्पदैवादेवाहेऽनमित्यादिभिर्जाभिर्बोधनो
 पनोन्नरीत्याज्यमग्नौ जुहुपापात् ॥ कृष्णाङ्गीग्रहरां वारुणपदैवतसामस्तस्व
 नचरुणामप्युपलक्षणां ॥ यथाहमनुः ॥ कृष्णोऽर्वापि जुहुपाहुतमग्नौ यथा
 विविधिः ॥ उदित्वा वा वा वारुणान् नृत्तेनादेव ते नचेति ॥ उदन्तमं वरुणाशमा
 पोहेषामपो भुवश्च ॥ योगीश्वरोऽपि वर्णिर्नोऽरिवधो यत्र तत्र साहस्यनृत्तं वदेत्
 तन्मावनापनिवप्तिश्चरुः सारस्वतो हि जैरिति ॥ हिजग्रहणो न हि जानुलो

पात्रपिगुणैः श्रद्धास्वप्नापश्चिन्तांतरमाह ॥ १० ॥ श्रद्धाकाहिकंगोदशकस्य
 ग्रासदद्यात् ॥ ११ ॥ श्रद्धाश्रद्धादुक्तविषयेन न वेदति न दादशभागो भूय कस्मिन्
 ह निन्दसि जनकं वा सादिग्रासदद्यात् ॥ १२ ॥ श्रद्धागुरुणा प्रतिस्वो म जानामप्युप
 त्तदाणां ॥ श्रद्धाणां तु सर्ववर्माणः सर्वेषां सजाः स्मृता इति स्मरणान् ॥ कृत्वा
 हिलक्षणा माह ॥ स्वभाववित्तनो मुखवर्णविनाशे श्रद्धासंबन्धुप्रभाषे च कृ
 दसातिविद्यात् ॥ १३ ॥ स्वभावेन न भयादिना पावित्तनिलस्यो सत्मा कृ
 दसातिविद्यात् ॥ सा च विविधा कायिकी वाचिकी मानसी चेति ॥ तत्र कायि
 की वित्तनो मुखवर्णविनाशे वा शो मुखवर्णस्य साहजिकस्य विनाशो मया
 भावः श्यामता श्रद्धाकावा ॥ वाचिकी वित्तनो मुखवर्णविनाशे श्रद्धासंबन्धुप्रभाषे च कृ

वेणोयेदादिनां विनष्टानां मूल्यं पशुस्वामिनो यत्नो दद्यात् चरादा
 जदंडमपि यथा नारदः श्रुत्वा यद्वन्न विक्रे विमिने वा निषेदयेत् वोदंडमर्ह
 ति गोः यस्तान् विन बंधैश्च राजनीति विन पशुमानमाह योगीश्वरः पातदोषवि
 नासे तु पातलेदं मिदं यत्नं श्रद्धं त्रयोदश पापसां स्वामिनो मूल्यमेव चेति म
 व्यापन्नतपनमानः श्रद्धिकोपान्नगोपां नमना कारयत् स्वामिने चानिवे
 दिपन्नित्यनेन तन्निवेदनेन मूल्यादिना नमित्युक्ते इदमपि कृतं चेत्तर्न पात
 यथाह योगीश्वरः यथापि तान्यश्वनोपसां यंत्रज्यप्येत्तथा ममादमृतन

रान्कीर्ण्ये हतेन दोषः यथा रुनायः व्याघ्रादिभिर्हतेन कथिवन्नाशानि हतेन विवा
 त्राशले हतेन विवा न तत्र दोषः बालस्य च दोषो हि गोमिनामिति अनायनो ज्य
 विसत्त्वायाक्तौ ग्रहणादिना च प्राक्तो न दोषः यथा दुव्याः बालस्य ग्रहे ग्रा
 मवाते तथाराष्ट्रस्य विभ्रमे सन्पुनर्युद्धतं नापिन बालस्य तत्र किञ्चिच्छिन्ने स्या
 दप्राक्त्या स्वामिने वेत्ति वेदयति तदापिन दोषः यथा मनुः विद्युप्यनु हनं
 सक्तो वैर्न बालो दातुमर्हति यदि देवो च काले च स्वामिनः स्वस्य संसमिति इवा
 कं नो दोषनिर्णयमाह विनष्टपुण्ड्रस्य च स्वामिने दद्यात् ३८ बालो दो
 भा